

Archeo-rapport 465: Het archeologisch onderzoek in de Heilig Kruiskerk te Korbeek-Lo

**Vanessa Vander Ginst
Ward Decramer**

Tienen, 2019
Studiebureau Archeologie bvba

Archeo-rapport 465

**Het archeologisch onderzoek in de Heilig Kruiskerk te
Korbeek-Lo**

**Vanessa Vander Ginst
Ward Decramer**

Tienen, 2019
Studiebureau Archeologie bvba

Colofon

Archeo-rapport 465: Het archeologisch onderzoek in de Heilig Kruiskerk te Korbeek-Lo

Opdrachtgever:	Kerkfabriek Heilig Kruis Hoofdaannemer: Monument Vandekerckhove NV
Projectleiding:	Maarten Smeets
Leidinggevend archeoloog en veldwerk:	Maarten Smeets
Digitale opmetingen	Wouter Yperman
Analoge tekeningen	Maarten Smeets
Auteurs:	Vanessa Vander Ginst Ward Decramer
Foto's en tekeningen:	Studiebureau Archeologie bvba (tenzij anders vermeld)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bvba mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

D/2019/12.825/7

Studiebureau Archeologie bvba
Bietenweg 20
3300 Tienen
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

©2019, Studiebureau Archeologie bvba

Administratieve fiche

Site	Korbeek-Lo - Heilig Kruiskerk
Locatie	Vlaams Brabant, Bierbeek, Korbeek-Lo, Pastorijstraat 2
Kadastergegevens	Bierbeek, afd. 2, Sectie B, percelen 243b en 244a
Totale oppervlakte	28 a 72 ca
Opdrachtgever	Kerkfabriek H. Kruis Hoofdaannemer: Monument Vandekerckhove NV
Vergunningsnummer	2017/180
Vergunningshouder	Maarten Smeets Overgezet op Vanessa Vander Ginst (5/12/2017)
Termijn veldwerk	24/10/2017 tem 15/06/2018

Aard van de bedreiging	Aanleg nieuw verwarmingssysteem waarbij in de kerk drie putten (verbonden via sleuven) aangelegd zullen worden.
Archeologische verwachting	De huidige kerk werd gebouwd in de 17 ^{de} eeuw, maar gaat vermoedelijk terug op een oudere kerk (mogelijk al uit de 12 ^{de} eeuw) die niet noodzakelijk op dezelfde plaats stond.
Wetenschappelijke begeleiding	Werner Wouters (Erfgoedraad Bierbeek)

Inhoudstafel

1 Inleiding	4
1.1 Algemeen	4
1.2 Beschrijving van het onderzoeksgebied	4
1.3 Historische en archeologische voorkennis	6
2 Werkmethode	20
2.1 Veldwerk	20
2.2 Natuurwetenschappen en conservatie	21
3 Geofysisch onderzoek	24
4 Analyse	26
4.1 Allesporenplan	26
4.2 Buiten de kerk	27
4.3 Binnen de kerk	39
5 Synthese	44
Bibliografie	49
Bijlages (digitaal)	

1 Inleiding

1.1 Algemeen

De Heilige Kruiskerk (fig. 1.1-1.7) mét kerkhofmuur is beschermd als monument sinds 1 december 1999 en is tevens vastgesteld als bouwkundig erfgoed.¹ De kerk werd gerestaureerd, met inbegrip van de plaatsing van een nieuw verwarmingssysteem.

Hiervoor werden binnenin de kerk drie ca. 1 m diepe putten van 1 m x 1,8 m gegraven voor de warmtestations, namelijk twee in de laatste westtravee in het schip en één in het koor. Deze putten werden onderling verbonden via ca. 50 cm diepe sleuven met een breedte van ca. 70 cm in het schip en 30 cm in het koor en in de westtravee van het schip. In functie van een nieuw drainagesysteem werd aan de buitenzijde rondom de kerk eveneens een sleufje gegraven om de fundering van de kerk bloot te leggen.

In het kader van deze restauratiewerken met bodemingreep legde Onroerend Erfgoed voorafgaand aan de werken een archeologische opgraving op (2017/180).

Het veldwerk werd door Studiebureau Archeologie bvba tussen 24/10/2017 en 15/06/2018 gefaseerd uitgevoerd als onderaannemer van Monument Vandekerckhove.

1.2 Beschrijving van het onderzoeksgebied

De Heilig Kruiskerk ligt in de dorpskern van Korbeek-Lo (fig. 1.1 tem 1.3), omsloten door de Bierbeekstraat en de Pastorijstraat en is kadastraal gekend als Bierbeek 2, afdeling KORBEEK-LO, Sectie: B, percelen 243b en 244a.

Rondom de kerk ligt een ommuurd kerkhof. Een wandelpad verbindt de kerk met de hoek van de Pastorijstraat en de Bierbeekstraat.

Ten zuiden van de kerk stroomt de Loosbeek. Op de bodemkaart is het projectgebied geregistreerd als bebouwde zone, wat betekent dat deze niet gekarteerd werd. In de ruimere omgeving zijn o.m. Afa-, Afp-, SAF-, SAp- en gLba-bodems gekarteerd. Dit zijn natte leemgronden (Afa, Afp), Lemige zandgronden (SAf en SAp) en zandleemgronden (gLba).

¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/41565>

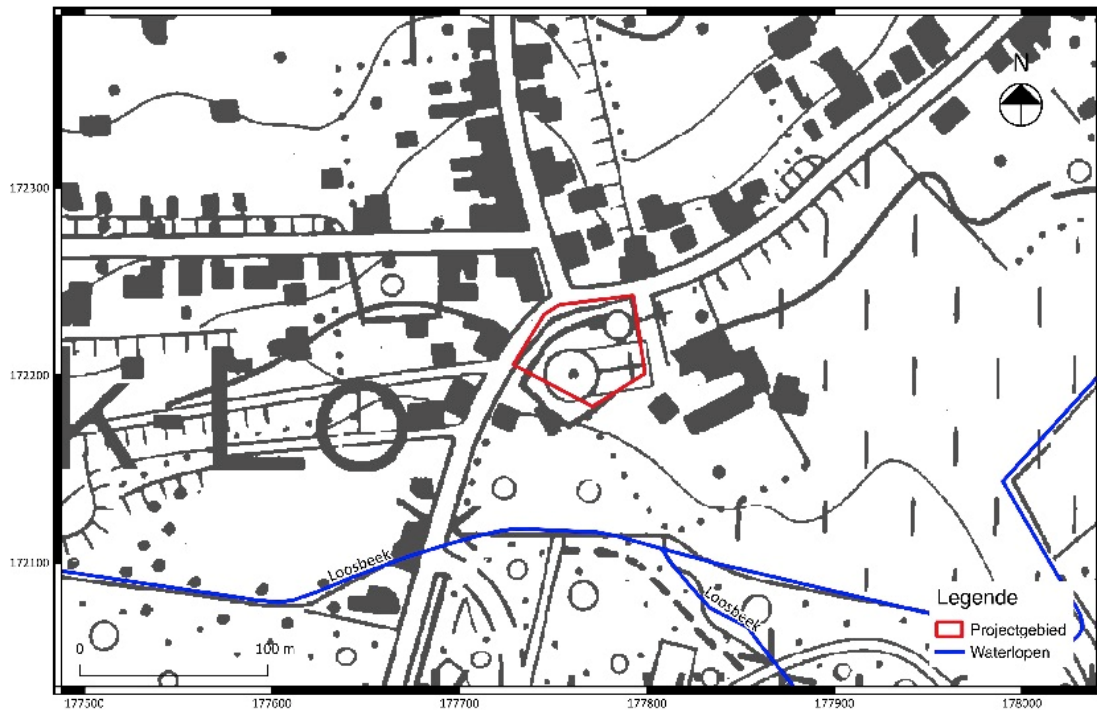

Fig. 1.1: Uittreksel van de topografische kaart (© Databank Ondergrond Vlaanderen).

Fig. 1.2: Uittreksel van het kadasterplan met situering van het projectgebied (© CADGIS).

Fig. 1.3: Uittreksel van de meest recente luchtfoto met situering van het projectgebied.

1.3 Historische en archeologische voorkennis

De oudste gekende vermelding van *Corbeke* dateert uit 1107 en zou afgeleid zijn van een Germaanse samenstelling die verwijst naar 'korte beek'. Vanaf de late middeleeuwen was er sprake van 'Corbeek over Loo' om een onderscheid te maken met het nabijgelegen Korbeek-Dijle. Het Lo was een uitgestrekt bosgebied ten oosten van Leuven waar later het gehucht 'de Loo' ontstond.²

Over het ontstaan van de parochie Korbeek-Lo zijn geen gegevens bekend. Mogelijk bevond er zich destijds een ermitage (kluis) die afhankelijk was van de benedictijnenabdij van Sint-Truiden. De oudste vermelding gaat terug tot een pauselijke bul van 1107 waarin bevestigd wordt dat het altaar in het bezit was van de abdij van Sint-Truiden, die er ook het patronaats- en tiendenrecht bezat. In 1209 werden de tienden erfrechtelijk afgestaan aan Jordanus Sunepart die ze in 1218 verkocht aan Henricus, een kapelaan van Sint-Michiel te Leuven, en diens familie. In 1261 droeg de abdij van Sint-Truiden de tienden over aan Vlierbeek waarbij ze zelf het patronaatsrecht behield. Tenslotte volgde in 1481 de overdracht van het patronaats- en tiendenrecht aan de abdij van Park, die waarschijnlijk in 1513 de toenmalige kluis door een kapel liet vervangen.³

Het is niet geweten hoe de abdij van Sint-Truiden de tienden over de kerk heeft verworven. Er kan niet aangetoond worden of de Heilig Kruiskerk ontstaan is als eigenkerk van de plaatselijke heer die dan in

² Joris en Kennis 1998: 86-89.

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/41565>

de loop van de 12de eeuw de tienden zou hebben overgedragen aan de abdij. Kerken met het patrocinium van het Heilig Kruis blijken ook vaak op te klimmen tot de vroege middeleeuwen⁴.

De huidige plattegrond bestaat uit een koor met drie traveeën met een driezijdige apsis en een aanleunende zuidsacristie, een éénbeukig schip met vijf traveeën en een westtoren geflankeerd door twee bijgebouwen (fig. 1.4 t.e.m. 1.7). De kerk is gefaseerd opgetrokken. De verschillende bouwfases worden gevisualiseerd op een plattegrond uit een publicatie van Doperé (fig. 1.7).

De koorpartij met het westelijk deel van de sacristie in een laatbarokke stijl behoort tot de oudste fase en dateert van 1687. Het bakstenen parement met een patroon van speklagen wordt geritmeerd door steunberen en vier korfboogvensters, met onderaan een natuurstenen plint en bovenaan een rij steigergaten. De natuursteen voor de plint bestaat uit zandsteen en is bewerkt met een schuine ceseelslag, wat typisch zou zijn voor deze periode (steenhouwerstechniek Doperé IIB)⁵. De koorruimte is overwelfd met kruisribgewelven waarbij de platte ribben steunen op de classicistisch geprofileerde consoles. De sacristie situeert zich onder een eenvoudig lessenaarsdak en is voorzien van een hoge, bovenaan afgeschuinde plint. De sacristie is langs de zuidkant opengewerkt met drie kleine vensters. De meest oostelijke travee zou volgens de rekeningen van de kerkfabriek evenwel recenter zijn en uit de periode 1828-1834 dateren⁶.

In 1715 werd het voormalige bouwvallige en vermoedelijk driebeukige schip afgebroken en vervangen door de huidige classicistische beuk. Volgens een cartouche boven de ingang van het koor waren de werken beëindigd in 1726. Gelijktijdig zou ook een houten toren gebouwd worden. Het nieuwe schip omvatte de vier oostelijke traveeën en werd opgetrokken in baksteen. De travee indeling wordt bepaald door gedrongen steunberen en korfboogvensters ingeschreven in een rechthoekige, kalkstenen omlijsting versierd met uitspringende, trapeziumvormige sluitsteen en dropmotieven. Het parement toont sporen van een rode beschildering. De beuk is overwelfd met een gedrukt tongewelf op een sterk uitspringende kroonlijst en wordt geritmeerd door platte banden met centraal een vierlobmotief.⁷

In 1852-1854 werd de westzijde van de kerk verlengd met een neoklassieke travee en werd ook de vierkante toren met aanleunende bijgebouwen (doopkapel en trap naar het doksaal) opgericht waardoor het gebouw zijn huidige vorm verkreeg. Twee gedenksteden, één in de noordmuur en één in de doopkapel, verwijzen naar deze bouwcampagne. Ontwerper was provinciaal architect Alexander Van Arenbergh (1799-1877).

De datumsteen is verwerkt in de plint aan de noordzijde (fig.1.8)⁸. Ook in de kerk hangt een gedenksteen i.v.m. de bouwfase van de verlenging van de kerk (fig. 1.9).

De opbouw van de westgevel toont een opvallende gelijkenis met een andere kerk van dezelfde architect, de Sint-Hilariuskerk van Boutersem (1842): een hardstenen, door pilasters geflankeerde inkomdeur met driehoekig fronton waarboven een rondboogvenster met accoladevormige omlijsting bekroond met een kruis. De klokkenverdieping is rondom opengewerkt met vier rondbogige galmgaten.⁹

⁴ Doperé 1994: 4.

⁵ De Clercq 2007: 3.

⁶ <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/41565> en Doperé 1994: 15.

⁷ <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/41565>

⁸ De Clercq 2007: 7.

⁹ <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/41565>

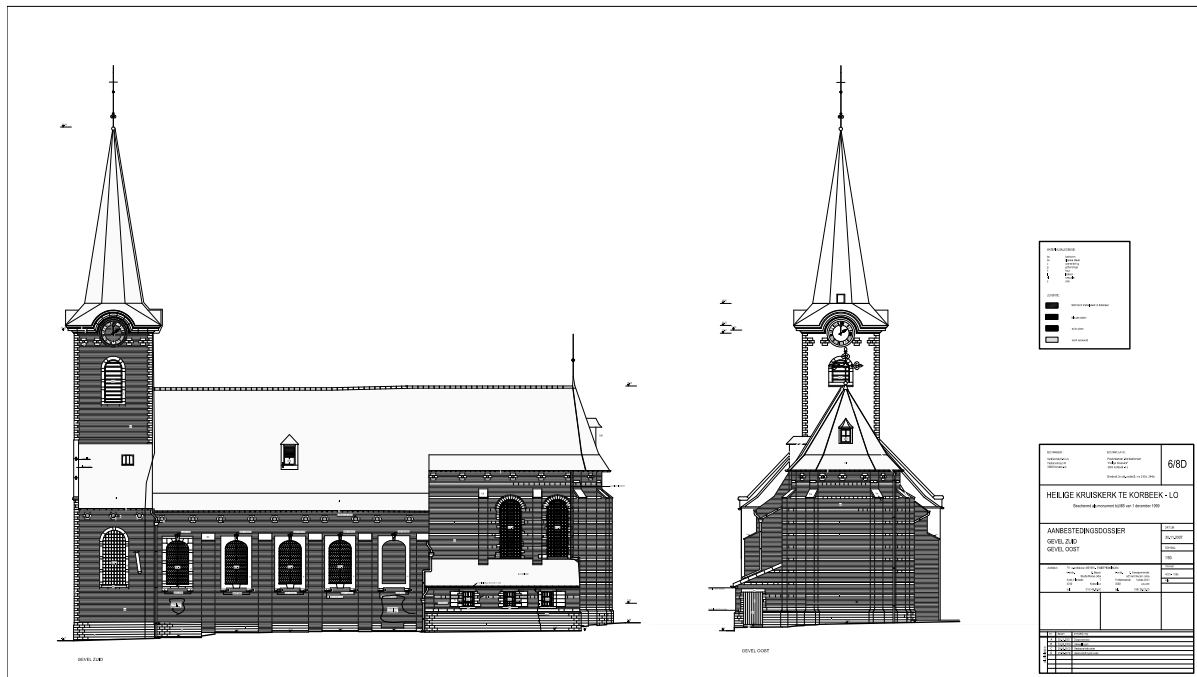

Fig. 1.5: Zuid- en oostgevel (© Architecten Beyen-Tweepenninckx).

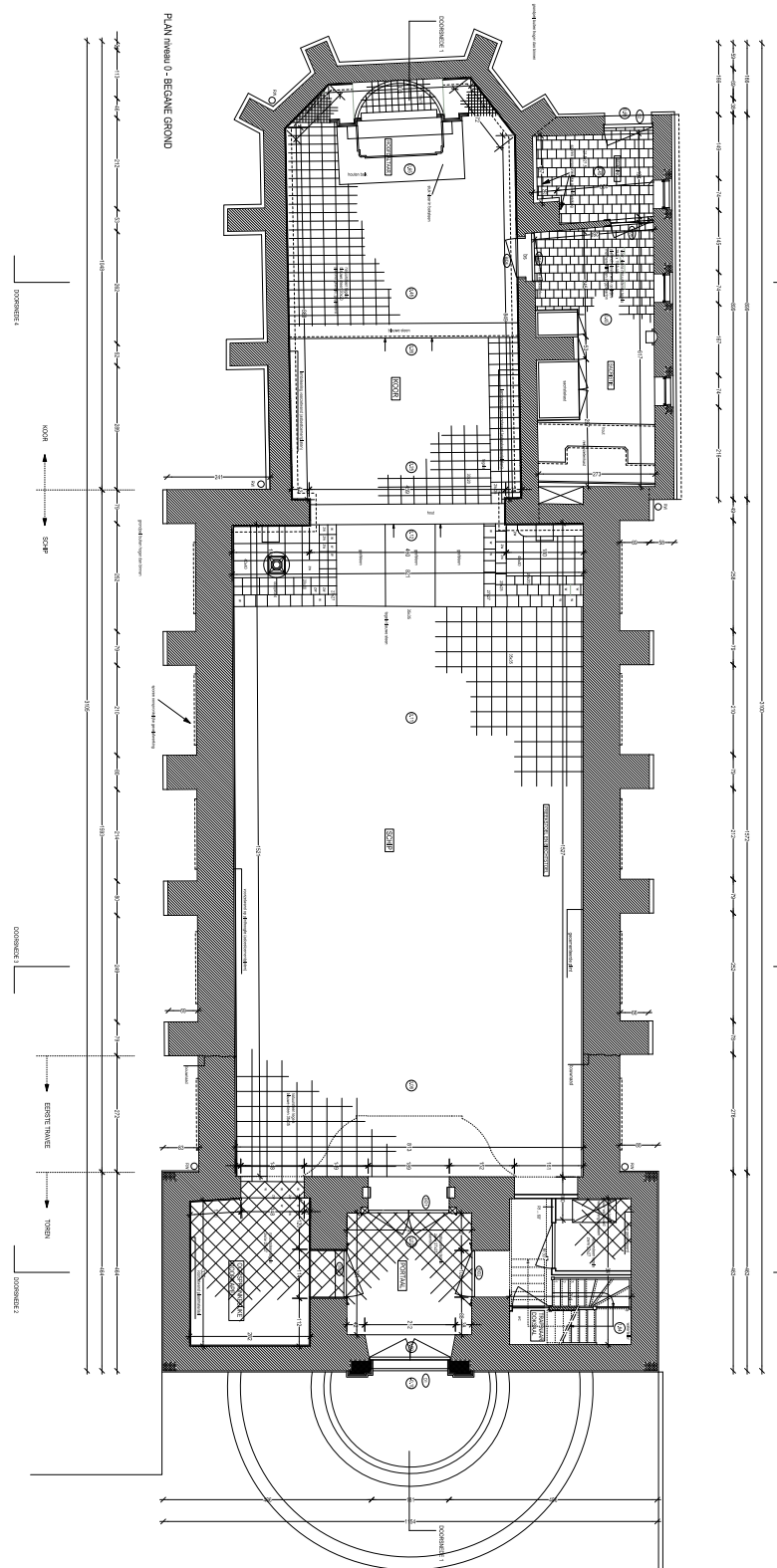

Fig. 1.6: Grondplan (© Architecten Beyen-Tweepenninckx).

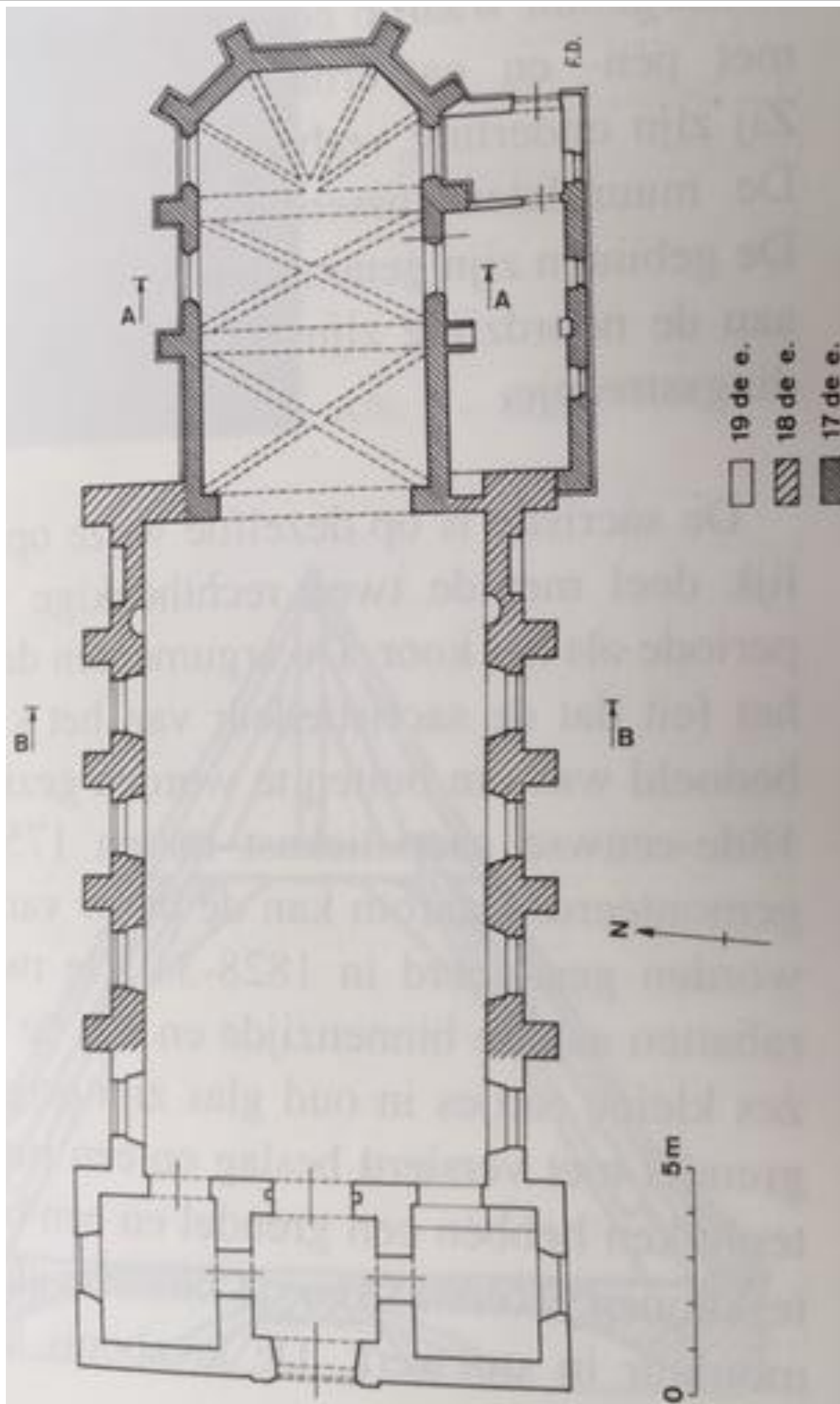

Fig. 1.7: Fasering van de Heilig Kruiskerk volgens Doperé (Doperé 1994: 9).

Fig. 1.8: Datumsteen aan de noordzijde van de kerk.

Fig. 1.9: Gedenksteen in de kerk (foto Werner Wouters).

In de onmiddellijke omgeving van de Heilig Kruiskerk bevinden zich volgens de gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) enkele gekende historische en archeologische vindplaatsen (fig. 1.10):

- CAI20011: 18de-eeuwse pastorie/site met walgracht¹²
- CAI20010: Vijverhof: een watermolensite met een park. De watermolen werd voor het eerst in 1367 vermeld. In de 17de eeuw werd een luthof aangelegd¹³.
- CAI165624: Concentratie aan Romeins bouw materiaal. Dit materiaal (tegulae, imbrices, 'veldkeien' en 'metselspecie') zou echter niet in situ liggen, maar zou wel wijzen op de aanwezigheid van een Romeins gebouw in de buurt van het onderzochte terrein¹⁴.

De CAI-locatie 2525 verwijst naar de parochiekerk Heilig Kruis zelf¹⁵.

De Heilig Kruiskerk met kerkhofmuur is als monument beschermd en de parochiekerk staat ook op de lijst van vastgesteld bouwkundig erfgoed. De kerk ligt in de zone van de dorpskern van Korbeek-Lo die als beschermd dorpsgezicht geïnteriseerd is sinds 1-12-1999 (gele aanduiding op fig. 1.10, ID 1493779)¹⁶.

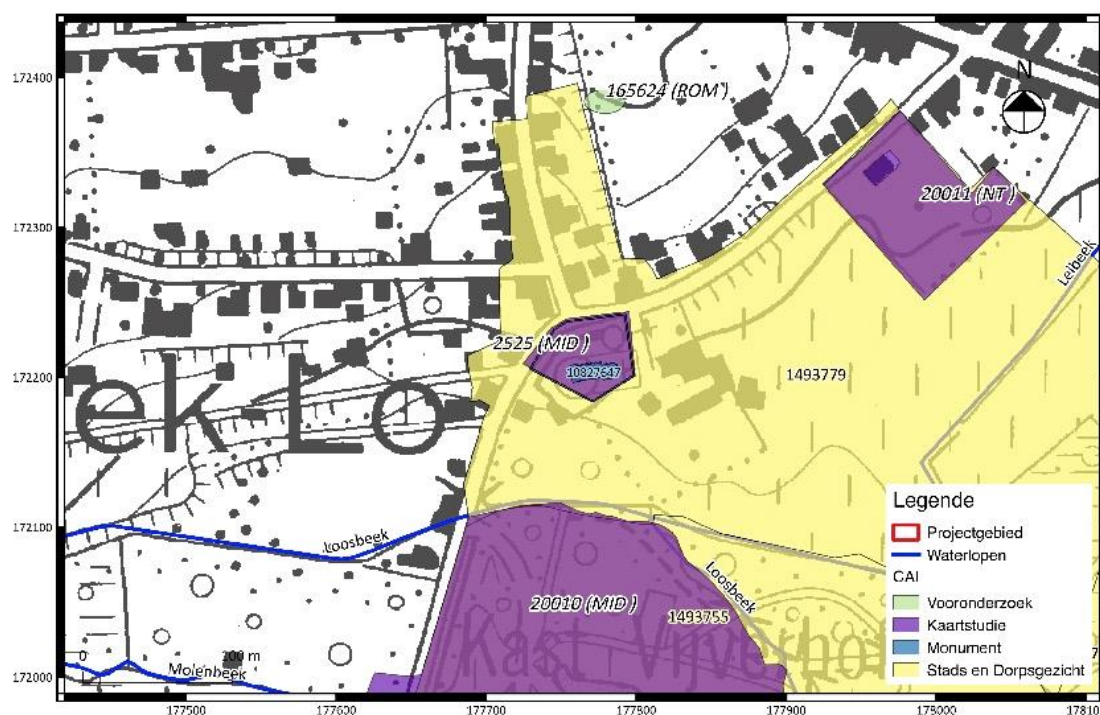

Fig. 1.10: Uittreksel uit de CAI met de vindplaatsen in de nabije omgeving van de Heilig Kruiskerk (CAI 2525)¹⁷.

¹² <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/20011>

¹³ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/20010>

¹⁴ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/165624>

¹⁵ <https://cai.onroenderfgoed.be/locatie/2525>

¹⁶ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/496>

¹⁷ www.agiv.be

In het kaartboek van de Abdij van Park 1665 is een tekening van Korbeek-Lo met weergave van de kerk opgenomen (fig. 1.11)¹⁸. De weergave is zeer schetsmatig en allicht niet waarheidsgetrouw: er staat een mogelijk eenbeukige kerk afgebeeld met een vieringstoren en mogelijk een transept of kapel in het noorden. Een omliggend kerkhof is niet weergegeven.

Op de Villaretkaart (1745-1748) (fig. 1.12 en 1.13) lijkt de huidige wegnis rondom de kerk reeds aanwezig te zijn. Deze kaart toont het kerkgebouw, zoals dit er theoretisch na de werken tussen 1715-1726 moet hebben uitgezien. In deze fase werd een eenbeukig schip van vier traveeën opgericht, waarbij het koor uit 1687 behouden bleef.¹⁹ De weergave is echter opnieuw vrij schetsmatig en lijkt eerder een driebeukig schip voor te stellen met centraal een eerder afgerond koor en in het zuidoosten een bijbouw, mogelijk een sacristie. De kerk ligt binnen een ommuurd kerkhof.

Ten zuiden van de kerk is op de Villaretkaart wellicht een motte weergegeven. Dit is een mogelijke aanwijzing voor het ontstaan van de kerk als een eigenkerk.

De Ferrariskaart (1771-1777) (fig. 1.14) geeft een redelijk gelijkaardig beeld, maar dan met een rechthoekig koor en zonder uitspringende ruimte in het zuidoosten. Ook hier ligt de kerk binnen een ommuurd kerkhof.

Op het primitief kadaster (1830-1834) (fig. 1.15), de Atlas der Buurtwegen (1841) (fig. 1.16 en 1.17) en de Poppkaart (1842-1879) (fig. 1.18 en 1.19) lijkt wel weer een sacristie afgebeeld tegen de zuidelijke gevel. Op het primitief kadaster is een rechthoekig koor weergegeven dat inspringt tov de noordelijke gevel van het schip; ook op de beide overige kaarten is dit het geval maar daar is het koor afgebeeld met een rechthoekige apsis die nog inspringt tov het koor zelf. Ook lijkt de sacristie op het primitief kadaster smaller te zijn dan op de beide overige 19de-eeuwse kaarten. Mogelijk is dit te verklaren door het feit dat in de periode 1828-1834 de sacristie effectief naar het oosten toe met één travee verlengd zou zijn, maar mogelijk is het ook gewoon een toevallige weergave. Op de Atlas der Buurtwegen is een wandelpad van de straatzijde naar de westgevel van de kerk geschetst.

Wanneer de huidige contouren van de kerk geplot worden op de Atlas der Buurtwegen enerzijds en op de Poppkaart anderzijds (fig. 1.17 en 1.19) lijkt de oostwestas van het kerkgebouw een verschillende lengte te hebben. Wellicht is dit het resultaat van de uitbreiding van de kerk met de bouwphase van 1852-1854 waarbij het schip met één travee naar het westen toe werd uitgebreid. Nog ten westen van deze travee werd een toren opgetrokken met ten noorden ervan een doopkapel en een trappenhuis in het zuiden.²⁰ Op de Poppkaart staan effectief in het westen twee kleine uitstulpingen getekend naar het noorden en het zuiden, maar het is onduidelijk of dit steunberen zijn of een weergave van de doopkapel en het trappenhuis.

Een topografische kaart van 1950-1979 (fig. 1.20) toont een kerk met rechthoekig schip, een inspringend koor in de as daarvan en een inspringende rechthoekige apsis. De kerk ligt nog steeds binnen een ommuurd kerkhof.

De weergave van de oostzijde van de kerk op het 19de-eeuwse cartografisch materiaal en op de topokaart van 1950-1979 wijkt af van de huidige toestand met een koor met drie traveeën met een driezijdige apsis.

¹⁸ Persoons e.a. 2000, 68-69.

¹⁹ Doperé 1994.

²⁰ Doperé 1994.

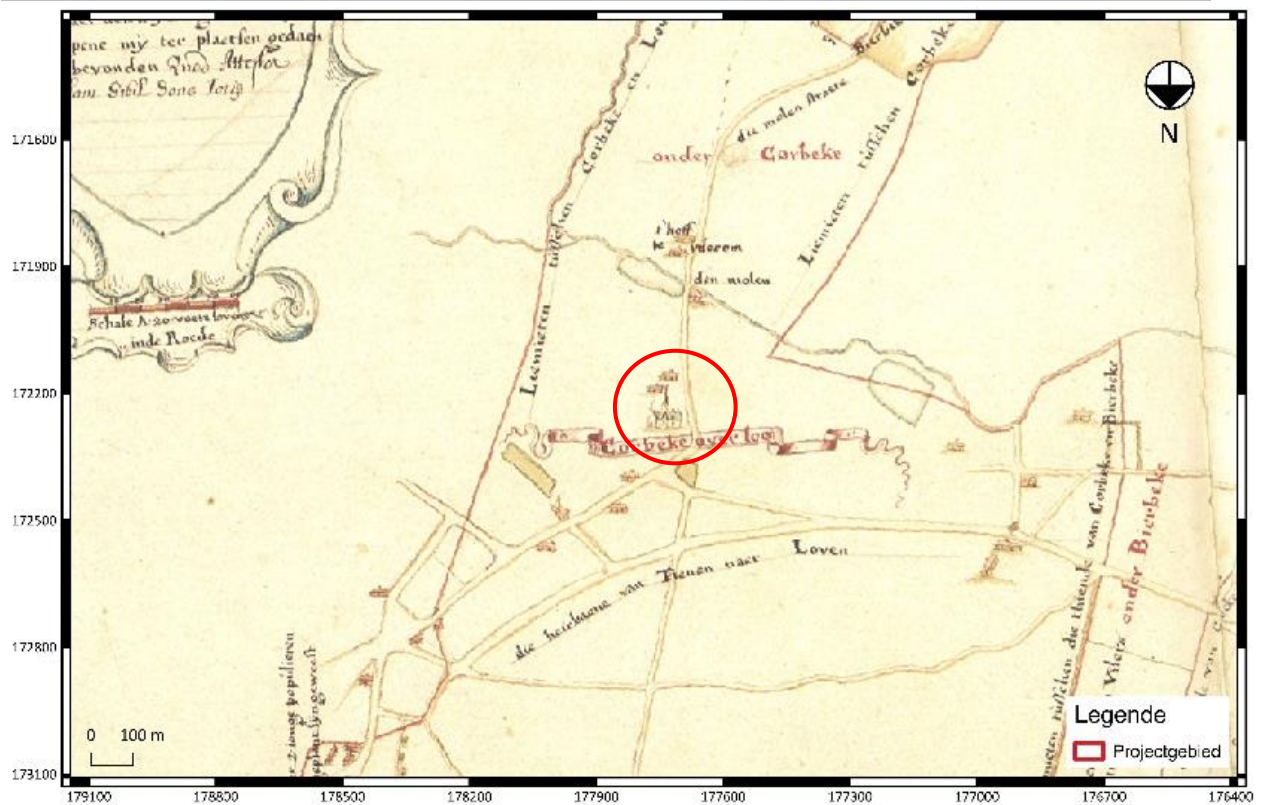

Fig. 1. 11: Uittreksel uit een historische kaart uit de collectie van Abdij van Park in 1665 (© Persoons et al. 2000: plaat 16)

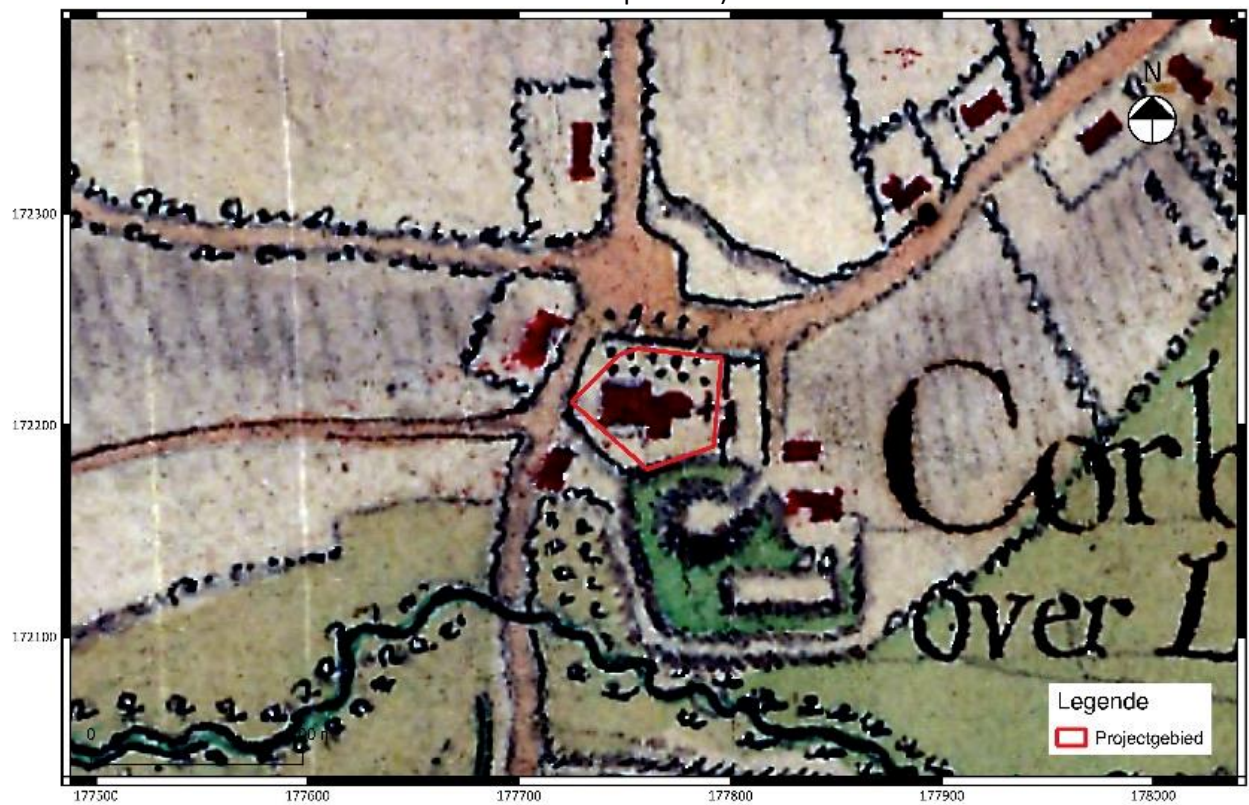

Fig. 1.12: Uittreksel uit de Villaretkaart (1745-1748) (© Cartesius).

Fig. 1.13: Detail uit de Villaretkaart (1745-1748) (© Cartesius).

Fig. 1.14: Uittreksel uit de Ferrariskaart (ca. 1771-1777) (© Cartesius).

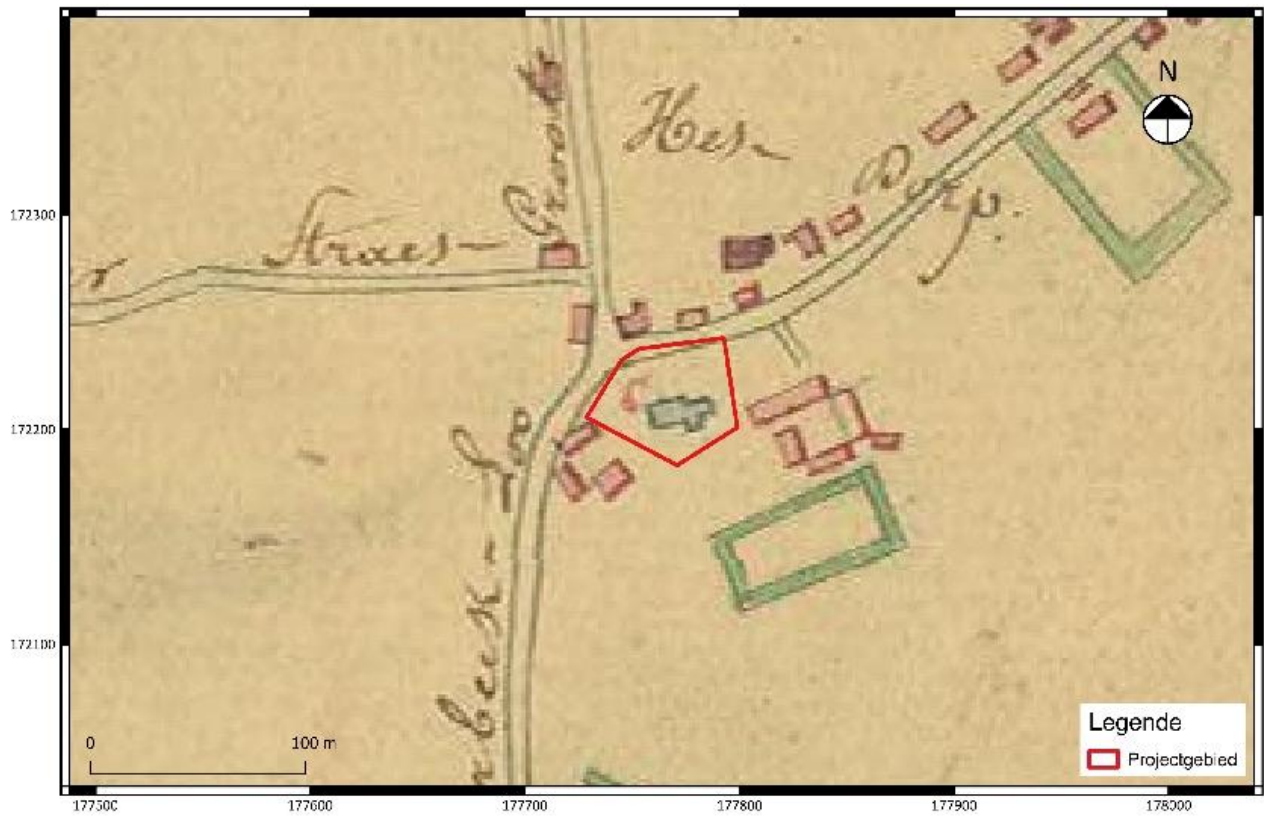

Fig. 1.15: Uittreksel uit het primitief kadaster (1830-1834) (© Cartesius).

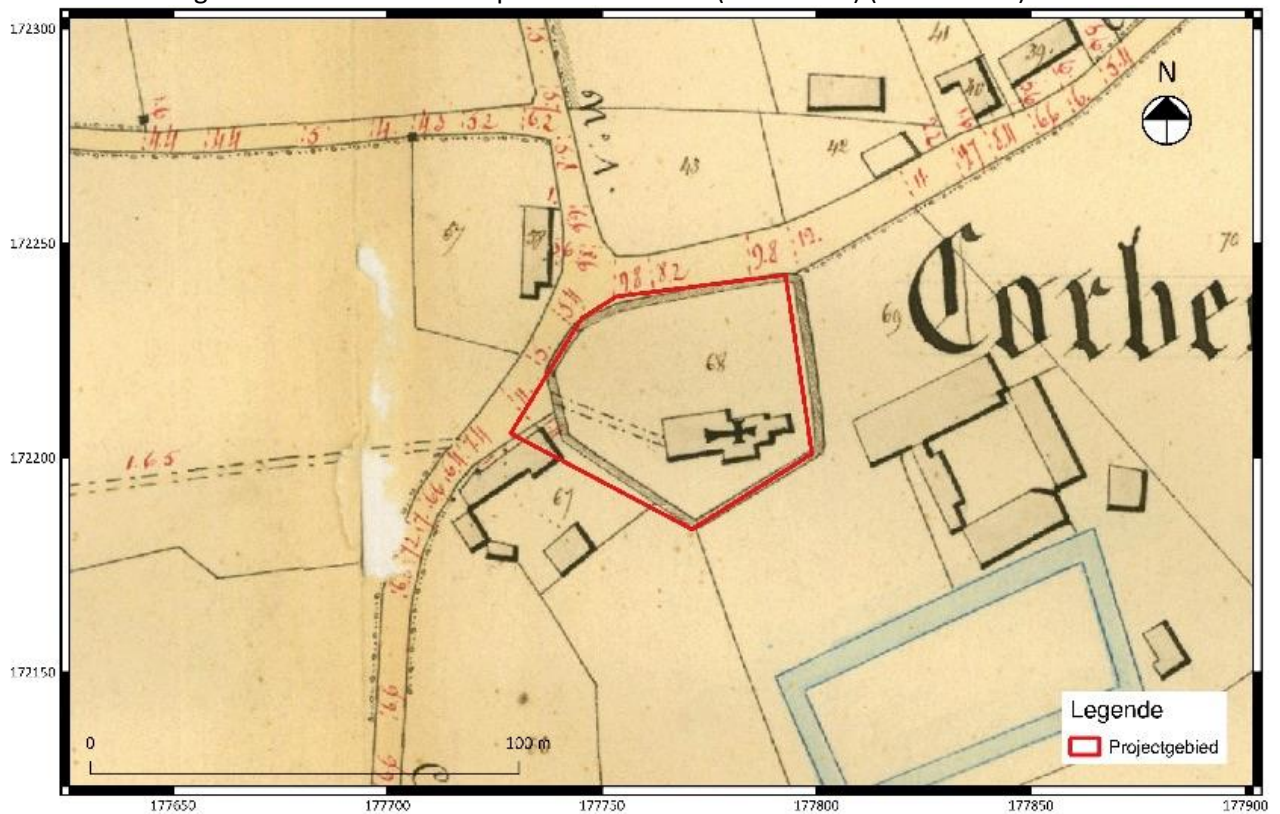

Fig. 1.16: Uittreksel uit de Atlas der Buurtwegen (1841) (© Cartesius).

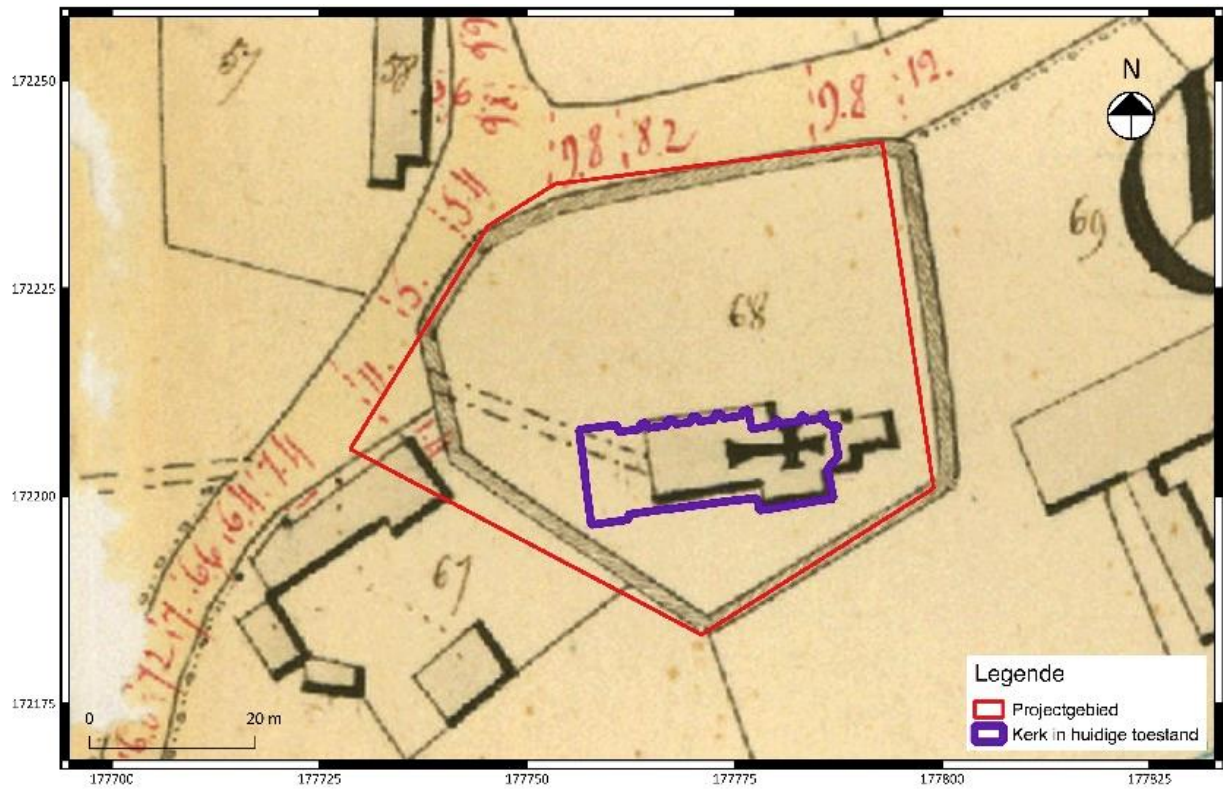

Fig. 1.17: Uittreksel uit de Atlas der Buurtwegen (1841) (© Cartesius).

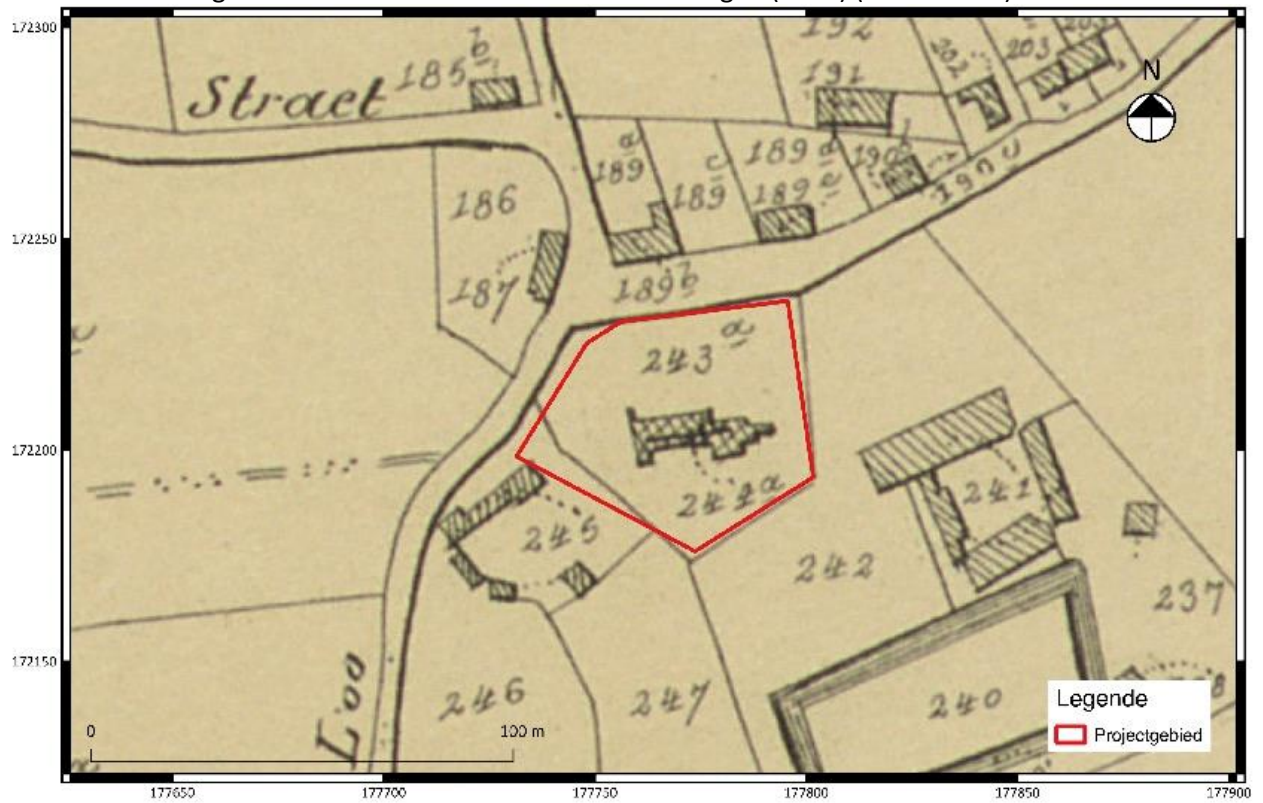

Fig. 1.18: Uittreksel uit de Popkaart (1842-1879) (© Cartesius).

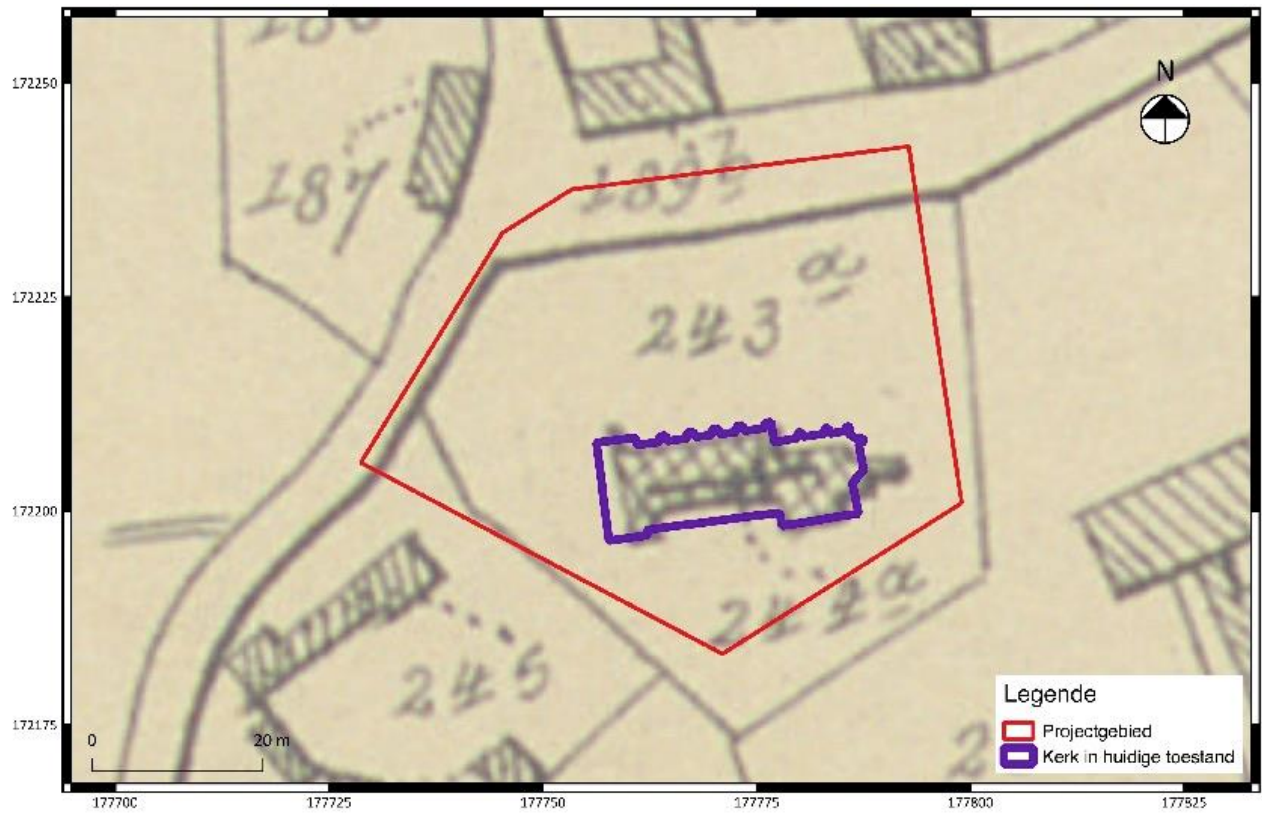

Fig. 1.19: Uittreksel uit de Popkaart (1842-1879) (© Cartesius).

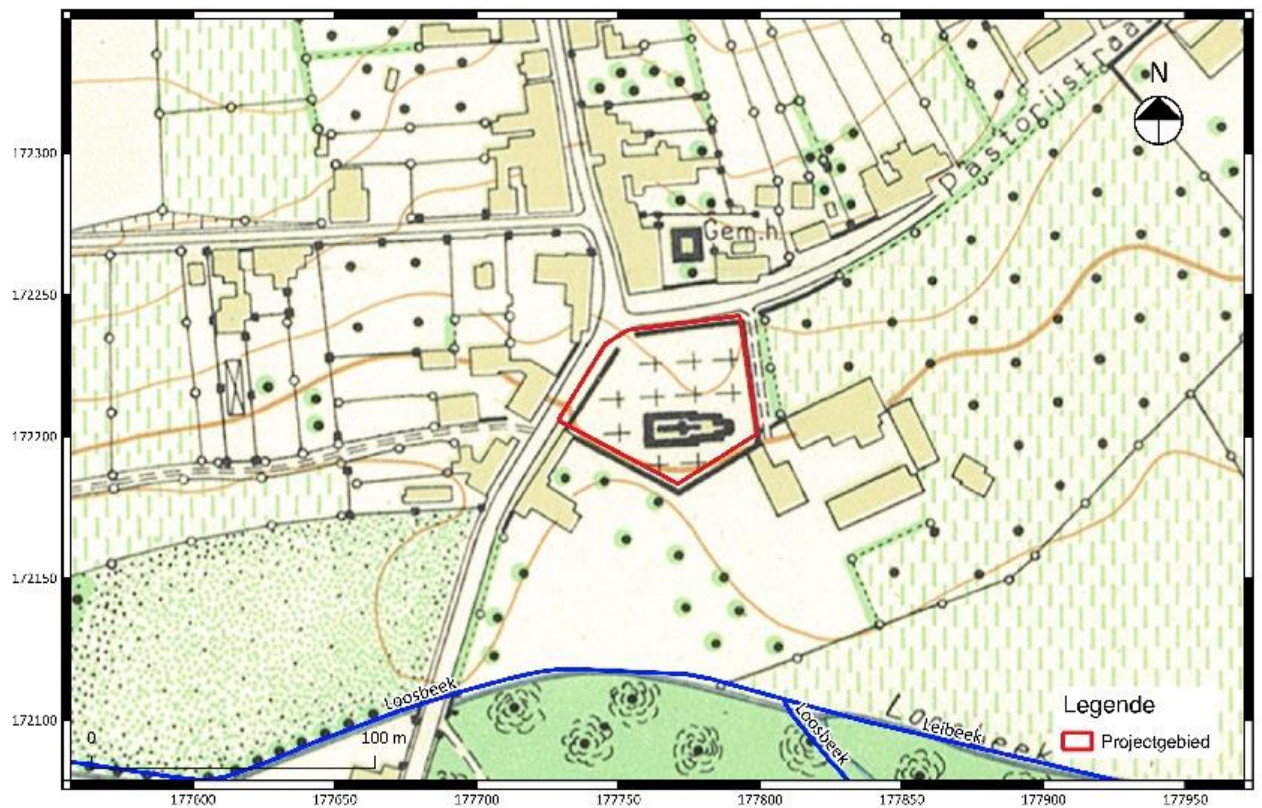

Fig. 1.20: Topografische kaart (1950-1979) (© Cartesius).

2 Werkmethode

2.1 Veldwerk

In het kader van de werkzaamheden (aanbrengen van een drainagesysteem) werd rondom de kerk onder begeleiding van de leidinggevend archeoloog machinaal een smal en ondiep sleufje gegraven (fig. 2.1 en 2.2). Hierbij kwam de natuurstenen plint onderaan het opgaand muurwerk van de kerk (verder) bloot te liggen en werd ook de aanzet van de funderingen van de kerk deels zichtbaar. De plint en de funderingen en alle overige structuren in de sleufjes werden volledig opgeschoond en fotografisch geregistreerd.

Hierbij werd opgemerkt dat op sommige van de natuurstenen blokken in de plinten een merkteken aangebracht was. Deze kwamen enkel vrij veelvuldig voor op stenen van de plinten van de vier eerste traveeën van het schip; niet op deze van het koor en niet op deze van de laatste westelijke travee en westzijde van het schip.

Op basis van dit gegeven werd contact opgenomen met de heer Frans Doperé, die op 27-10-2017 een terreinbezoek bracht²¹. Volgens zijn expertise fungeerden de merktekens als laaghoogtemerken.

Om de merken op de vrijgelegde plinten afdoend te registreren, werd besloten om de plint van de eerste vier traveeën van het schip aan noord- en de zuidzijde analoog in te tekenen. Er werd op aanraden van Doperé in het schemerduister getekend met behulp van kunstmatig scheerlicht om een betere zichtbaarheid en een optimaal contrast van de soms vage merktekens te verkrijgen. De tekeningen werden uitgevoerd op millimeterpapier op schaal 1/20. Op de tekeningen werden naast het materiaalgebruik ook alle aanwezige bewerkingsporen en merktekens weergegeven. Alle natuurstenen met merktekens werden olopend genummerd en exact opgemeten. Deze gemerkte blokken werd vervolgens geplot op een grafiek met op de X-as de lengte in cm en op de Y-as de hoogte in cm.

Voorafgaand aan de overige geplande graafwerken werd op 15 mei 2018 in de kerk zelf en in een zone op het kerkhof een geofysisch onderzoek met grondradar uitgevoerd door Target archaeological geophysics. Bij het graven van de sleuf rond de kerk werden aan de noordzijde namelijk twee kleinere muurfragmenten aangetroffen. In de hoop om deze beter te kunnen interpreteren werd besloten om dit geofysisch onderzoek uit te voeren. Helaas kon in de zone buiten de kerk door de werfhekken, de nog aanwezige graven en de hopen grond niet dicht genoeg tegen de buitenkant van de kerk gescand worden om een mogelijk vervolg van de muurfragmenten vast te stellen.

De resultaten van het geofysisch onderzoek worden kort overlopen in hoofdstuk 3; het rapport zelf wordt integraal als bijlage opgenomen. De metingen met de grondradar werden uitgevoerd in drie zones, met een totale oppervlakte van 540 m², namelijk in het schip (1) en het koor (2) in de kerk en in een zone op het kerkhof (3) ten noorden van de kerk (fig. 2.3).

In de kerk zelf werden de putten en sleuven in functie van de verwarming voorafgaandelijk manueel uitgegraven na het verwijderen van de tegels door de hoofdaannemer. De aangetroffen funderingen werden opgeschoond en fotografisch geregistreerd.

De sleuven en alle aangetroffen funderingen aan buiten- en binnenzijde werden digitaal topografisch ingemeten.

²¹ We wensen de heer Doperé hartelijk te danken voor de genomen tijd en toelichting.

2.2 Natuurwetenschappen en conservatie

Er werden mortel- en houtskoolstalen genomen van de aangetroffen N-Z-georiënteerde fundering in de twee putten in het schip (S6) en van een oudere fundering (S5) die aan de noordzijde van de koor aangetroffen werd. Helaas bleken de stalen steenkool te bevatten en deze werd bijgevolg niet gedateerd. Ook de mortel zelf gaf geen bruikbaar resultaat.

Overige staalnames werden niet genomen gelet op de afwezigheid van zinvolle contexten hiervoor.

Op twee bewerkte natuurstenen blokken na werden geen vondsten aangetroffen.

Het betreft een fragment van een raamkozijn in kalkzandsteen dat als een contextloze vondst op de uitgegraven grond van de sleuf rondom de kerk werd aangetroffen en een bewerkte blok in natuursteen die in de fundering van de voormalige westgevel van het schip verwerkt was (infra). Deze stenen vereisen geen conserverende behandeling.

Er wordt navraag gedaan om ze in het depot van de intergemeentelijke onroerende erfgoeddienst Portiva onder te brengen.

Fig. 2.1: Noordzijde van het schip

Fig. 2.2: Zuidzijde van het schip

Fig. 2.3: Locatie van het geofysisch onderzoek (Target archaeological geophysics 2018: fig. 1).

3 Geofysisch onderzoek

De door Target archaeological geophysics geïnterpreteerde resultaten van het door hen uitgevoerde geofysisch onderzoek zijn gevisualiseerd op fig. 3.1. Met het geofysisch onderzoek werden in het noordwesten van het schip (gebied 1) wellicht NW-ZO georiënteerde muurrestanten gedetecteerd. Het betreft concreet de zones A en B waar in de *timeslices* van ca. 0.5 m tot 1.6 m onder maaiveld muurresten zichtbaar waren. Het betreft de voormalige westgevel van de kerk voor de verlenging. Nog in het schip werden zwak gedefinieerde reflecties gemeten, namelijk aan de noordzijde in het midden van het schip (C) en aan de zuidwestelijke rand van het metingsgebied (D). Deze werden waargenomen op ca. 0.5 m tot 0.8 m onder de oppervlakte en wijzen misschien op restanten van ingestorte muren.

In de *timeslices* van het koor (gebied 2) werden 2 lineaire sporen gemeten (E en F). De interpretatie van reflectie E in het noordwesten is niet duidelijk aangezien de reflectie zich zeer zwak aftekent en enkel zichtbaar is in de *timeslices* van ca. 0.3 m tot 0.8 m onder de oppervlakte. Mogelijk betreft het een rest met een meer recente origine. Respons F in het noordoosten lijkt bij benadering overeen te komen met de muurrestant met eenzelfde NW-ZO-oriëntatie die werd blootgelegd aan de buitenzijde van de kerk. Respons F is waarneembaar als een spoor van redelijk hoge amplitude in de *timeslices* van ca. 0.5 m tot 1.6 m onder de oppervlakte. De interpretatie van zowel E als F werd echter wel bemoeilijkt door de lineaire reflecties met hoge amplitude door de twee betonnen treden die het gebied onderverdelen en die parallel lopen met de richting van de opmetingen.

Op het zuidelijk deel van het kerkhof (gebied 3) werd een lineaire reflectie met een brede hoge amplitude (G) gemeten die ongeveer NO-ZW is georiënteerd, met een groep reflecties van hoge amplitude (H- I) aan de zuidoostelijke rand van het metingsgebied. De reflecties G-I zijn qua grootte (ca. 0.6 m tot 0.8 m breed) vergelijkbaar met respons F in het koor, en zijn zichtbaar in de *timeslices* van ca. 0.5 m tot 1.8 m onder de oppervlakte. G en I wijzen mogelijk op restanten van een vroegere fundering. Bij de interpretatie is echter de nodige voorzichtigheid geboden. Op het moment van het veldwerk werd het bodemoppervlak het zuidoosten van gebied 3 verstoord, misschien door recente nutsleidingen, zoals aangegeven door de drainagebuis-/afwaterings-reflecties J-K-L die gebied 3 in N-ZO-richting doorkruisen.

Daarnaast zijn op het kerkhof ook minder duidelijk gedefinieerde zones opgemeten: de zwakke trends M-N in het W en O en de responsen O in het W- ZW. De locatie van een graf dat aan de oppervlakte zichtbaar is (P), is ook weergegeven aan de oostelijke rand van het metingsgebied.

Fig. 3.1: Interpretatie en legende van de resultaten van het geofysisch onderzoek²².

²² Target archaeological geophysics 2018: fig. 3.

4 Analyse

4.1 Allesporenplan

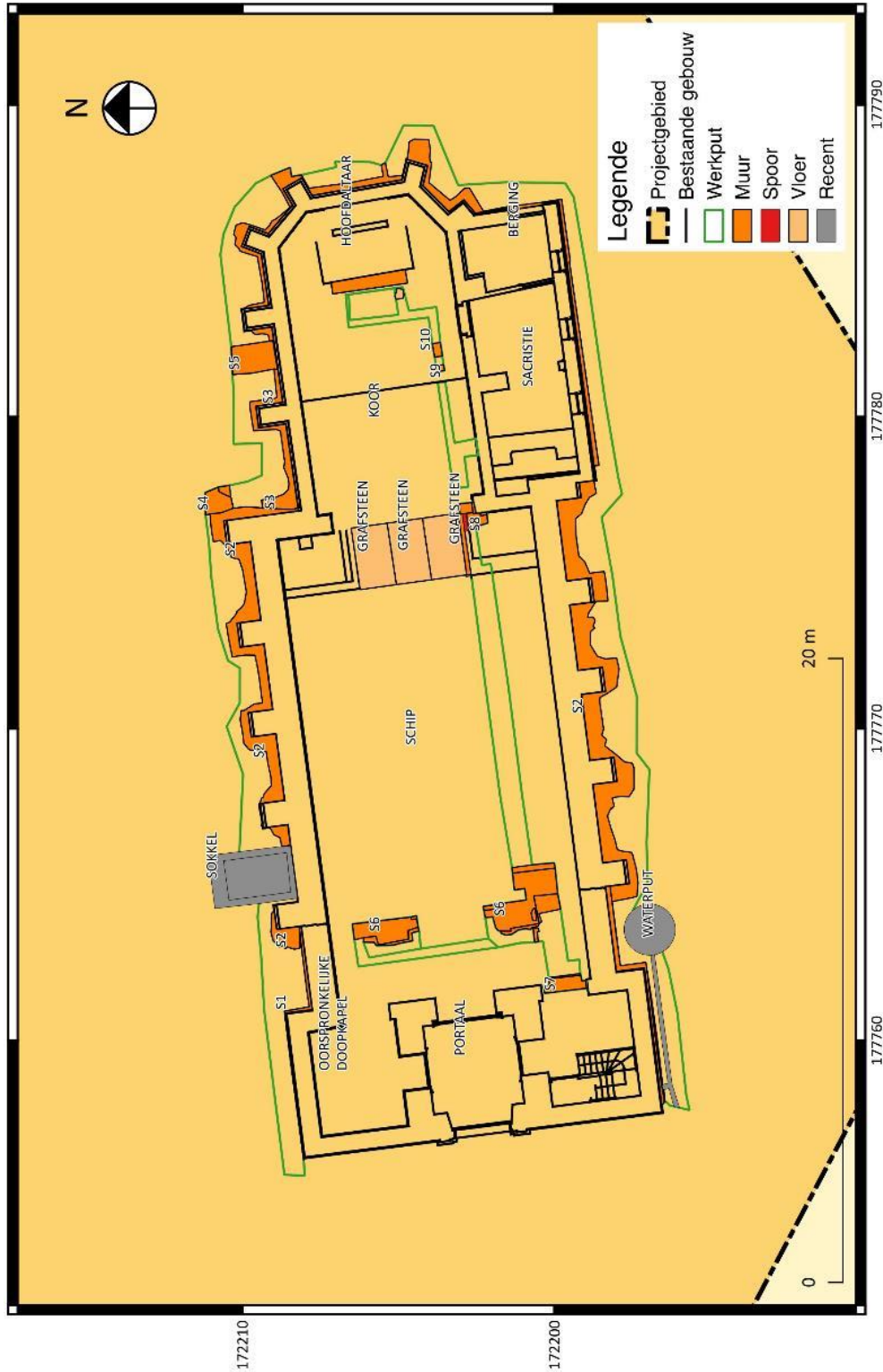

Fig. 4.1: Allesporenplan

4.2 Buiten de kerk

Bij het opschonen van de blootgelegde natuurstenen plint en de funderingen in het sleufje aan de buitenzijde rond de kerk werden zowel aan de noord- als aan de zuidzijde duidelijke bouwnaden opgemerkt tussen koor en schip enerzijds en tussen het schip en de meest westelijke travee (en aanpalende ruimtes naast de westtoren) anderzijds (fig. 4.1 tem 4.6). Deze bouwnaden waren overigens ook duidelijk zichtbaar in het opgaand muurwerk.

De bouwnaad tussen koor en schip uit zich in een verschillend materiaalgebruik. In het koor bestaat de plint uit redelijk verzorgd gemetselde blokken van voornamelijk witte zanderige kalksteen (Gobertange) bovenop 3 rijen bakstenen bovenop de eigenlijke fundering uit baksteenbrokken in een grijsgele kalkzandmortel. In het schip daarentegen bestaat de plint uit een eerder slordige stapeling van diverse natuurstenen op de eigenlijke fundering van baksteenbrokken en brokken natuursteen in geelgrijze kalkzandmortel. De eigenlijke fundering van het schip loopt ook over deze van het koor. Dit bevestigt de stelling uit de literatuur dat het koor ouder is dan het schip. De plint van het koor is ook hoger dan deze van het schip.

Ook de bouwnaad tussen het schip en de meest westelijke travee valt op door de meer verzorgde opbouw van de plint van de westelijke travee in vergelijking met deze van het schip. De plint van de westelijke travee bestaat uit redelijk regelmatig gekapte natuurstenen op een rij verzorgd gemetselde bakstenen. Uit de bouwnaad wordt afgeleid dat de meest westelijke travee een recentere verlenging is van het bestaande schip. De bouwnaad situeert zich ter hoogte van de opgegraven oudere westmuur in het schip (cfr. infra). Ook deze bevinding staft de gegevens uit de literatuur, namelijk dat de laatste westelijke travee een verlenging is van het oudere schip.

Nog aan de buitenzijde van de kerk werd aan de oostzijde van de sacristie in de fundering een duidelijke bouwnaad opgemerkt: de meest oostelijke zijde is gefundeerd op bakstenen in tegenstelling tot de westzijde van de sacristie waar ook de fundering uit natuurstenen bestaat (fig. 4.7). Dit bevestigt eveneens de gekende gegevens uit de literatuur.

Onduidelijker is een mogelijke bouwnaad tussen de meest oostelijke travee van het koor en de driezijdige koorafsluiting. In het koor zelf bestaat de plint consequent uit redelijk verzorgd gemetselde blokken van voornamelijk witte zanderige kalksteen (Gobertange) bovenop 3 rijen bakstenen op de eigenlijke fundering, terwijl in de plint van de koorafsluiting de natuurstenen verder doorlopen naar onderen toe en op minder verzorgd gemetselde bakstenen liggen (fig. 4.8 en 4.9). Het is echter niet duidelijk of dit effectief een bouwnaad is, of gewoon toevallig een andere bouwwijze op deze plaats. Aan de zuidzijde kan dit niet geverifieerd worden aangezien de sacristie hier tegen het koor staat. Ook in de dakconstructie is deze mogelijke bouwnaad niet zichtbaar.

In de meest oostelijke travee van de zuidzijde van het schip werd nog een dichtgemaakte deuropening opgemerkt (fig. 4.10).

De plint van de oudere fase van het schip tussen de eigenlijke fundering en het opgaand muurwerk in baksteen is opgetrokken uit diverse materialen, met vrijwel uitsluitend natuurstenen blokken van diverse afmetingen, namelijk ijzerzandsteen (Brusseliaan en Diestiaan) en witte zanderige kalksteen (Gobertange). Op sommige plaatsen is er een egalisatie uitgevoerd met leisteen en sporadisch zijn ook bakstenen gebruikt tussen de natuurstenen blokken.

Zoals reeds vermeld staan op sommige natuurstenen blokken in de plinten van de vier eerste traveeën van het schip numerieke merktekens. Volgens Doperé zijn dit laaghoogtemerken²³. De numerieke merktekens zijn een indicatie voor de specifieke hoogte van de blokken. Laaghoogtemerken werden op stenen aangebracht om te vermijden dat stenen met een verschillende hoogte in eenzelfde laag

²³ Pers. Com Frans Doperé

van het metselwerk zouden worden gebruik; op elke steen van eenzelfde laag vindt men dan in theorie ook steeds hetzelfde teken terug²⁴.

Bij een eerste inspectie komt hetzelfde merkteken inderdaad vrij regelmatig voor op verscheidene stenen uit dezelfde horizontale lagen, met telkens dezelfde hoogte.

Om deze inschatting verder te onderzoeken en mogelijk te staven werden de noord- en zuidplint van het oudere kerkship getekend. De gemerkte stenen werden opeenvolgend genummerd en exact opgemeten. Deze opeenvolging van gemerkte en genummerde natuurstenen blokken werd geplott op een grafiek met op de X-as de lengte in cm en op de Y-as de hoogte in cm (fig. 4.11 en bijlage). Uit deze grafiek kan een duidelijke overeenkomst afgeleid worden tussen de aangebrachte merktekens op de blokken en de respectievelijke gemeten hoogtes ervan. Wanneer men de gemeten hoogte van de blokken in centimeter deelt door de numerieke waarde van de respectievelijke merktekens, bekomt men consequente waardes die schommelen tussen ca. 2.7 tot 2.8 cm. Deze maatvoering is allicht terug te voeren tot de oude numerieke waarde van een duim. De numerieke waarde van een duim verschilde van locatie tot locatie. Een duim uit 's-Hertogenbosch (Noord-Brabant) bedroeg 2.87 cm²⁵. Dit lijkt goed overeen te komen met de gemeten hoogtewaardes van de stenen in de plint van Korbeek-Lo.

Een ander voorbeeld van het gebruik van numerieke laaghoogtemerken is de Sint-Martinuskerk van Wilssele²⁶. Daar komen laaghoogtemerken voor op de plinten van het koor en op deze van de meest oostelijke travee van de zijbeuken. In tegenstelling tot de kerk van Korbeek-Lo lijken de laaghoogtemerken op de plinten hier zeer consequent uitgevoerd te zijn en hebben alle stenen van eenzelfde rij op het eerste zicht eenzelfde merk (fig. 4.12). Ook is er consequenter eenzelfde steensoort aangewend.

Een vergelijking tussen de nagemeten hoogtes van de blokken en de numerieke laaghoogtemerken levert vergelijkbare numerieke waardes op. Ook hier bekomt men bij het delen van de gemeten hoogte in centimeter door de numerieke waarde van het specifieke laaghoogtemerk consequente waardes die schommelen tussen ca. 2.7 tot 2.8 cm.

Volgens Doperé werden in de kerk van Korbeek-Lo hergebruikte stenen aangewend en gaat het niet om stenen die specifiek voor hun huidige locatie gekapt werden²⁷.

Ten eerste zijn er volgens Doperé in de plint zowel natuurstenen verwerkt met bewerkingsporen van wat in zijn typologie fase I is, als stenen die bewerkt zijn met de steenbeitel. Stenen van fase I zijn volgens onderzoek van Doperé in de periode tussen de 12de en het eerste kwart van de 15de eeuw te dateren en kenmerken zich door lineaire, zeer fijne bewerkingsporen van de steenbijl, de polka of de brede ceseel op het centrale deel van de bewerkte steen²⁸. Vanaf de eerste helft van de 15de eeuw verschijnen er sporen van de beitel op ijzerzandsteen en op kalkzandsteen²⁹. In de loop van de 15de eeuw verdwijnen in België de tot dan gangbare werktuigen om vervangen te worden door de beitel. Dit gegeven is voor Doperé een eerste indicatie voor hergebruik van althans een aantal stenen bij het optrekken van de plint van de eerste vier traveeën in Korbeek-Lo. Bij gedetailleerd nazicht bleken de natuurstenen blokken van de plint van deze eerste 4 traveeën van het schip overwegend met de steenbeitel bewerkt te zijn. Toch werden ook enkele blokken gebruikt die een afwerking met een fijne randslag (fase I) vertoonden.

²⁴ Doperé 2001: 230.

²⁵ <http://www.meertens.knaw.nl/mgw/maat/70>

²⁶ Met dank aan W. Wouters voor dit gegeven

²⁷ Pers. Com Frans Doperé

²⁸ Doperé 2018: 203-205.

²⁹ Doperé 2018: 450.

Verder vertonen zowel zanderige kalkstenen als ijzerzandstenen hetzelfde merk. Bovendien is er ook een steen met een fijne randslag (fase I) met het merk *IIII*, wat normaal volgens Doperé pas veel later voorkomt (fig. 4.13). Nog volgens Doperé is het voorkomen van gelijkaardige merktekens op blokken van diverse steensoorten abnormaal omdat stenen normaal gekapt en gemerkt werden in de groeve zelf.

Ook het feit dat sommige stenen die te ver naar voor uitsteken, afgekapt werden, is voor Doperé een argument voor hergebruik want dit is ongebruikelijk is als het gaat om stenen die gekapt worden voor een nieuwe bouwwerf (fig. 4.14).

De vastgestelde anomalieën in de rijen onderling wijzen zeker op hergebruik. Op verschillende plaatsen werd inventief omgegaan met de invulling van de rijen en werden blokken van andere formaten gestapeld om de vereiste hoogte van een bepaalde laag te bereiken (fig. 4.15 tem 4.17). Ook werden blokken met een bepaald merkteken soms omgekeerd (“foutief”) gebruikt om in de rij te passen.

Ten noorden van het koor werden in het uitgegraven sleufje rondom de kerk resten van twee stratigrafisch oudere funderingen aangetroffen (fig. 4.18 en fig. 4.2).

Deels onder de noordelijke fundering van het koor (S3) werd een ca. 80 cm brede fundering (S5) aangesneden met een lichte NW-ZO-oriëntatie, opgebouwd uit brokken natuursteen in een grijze mortel. De fundering van het koor werd over deze fundering heen gebouwd, waaruit afgeleid wordt dat de natuurstenen fundering effectief stratigrafisch ouder is.

Ten noordoosten van en onder de eerste noordoostelijke steunbeer van het schip bevindt zich een mogelijk gelijkaardige, maar zeer fragmentair aangesneden fundering (S4).

Fig. 4.2: Bouwnaad tussen koor en schip aan de noordzijde en stratigrafisch oudere fundering S4 (geel).

Fig. 4.3: Bouwnaad tussen koor en schip in noordmuur van koor en dichtgemaakte nis.

Fig. 4.4: Bouwnaad tussen schip en meest westelijke travee aan de noordzijde.

Fig. 4.5: Bouwnaad tussen schip en meest westelijke travee aan de binnenzijde.

Fig. 4.6: Bouwnaad tussen koor en schip (groen) en tussen schip en meest westelijke travee (geel).

Fig. 4.7: Sacristie: Fundering op natuursteen aan westzijde en op baksteen in oosten.

Fig. 4.8: Mogelijke bouwnaad tussen koor en koorafsluiting (rechts en links van gele pijl).

Fig. 4.9: Afwijkende fundering in koorafsluiting

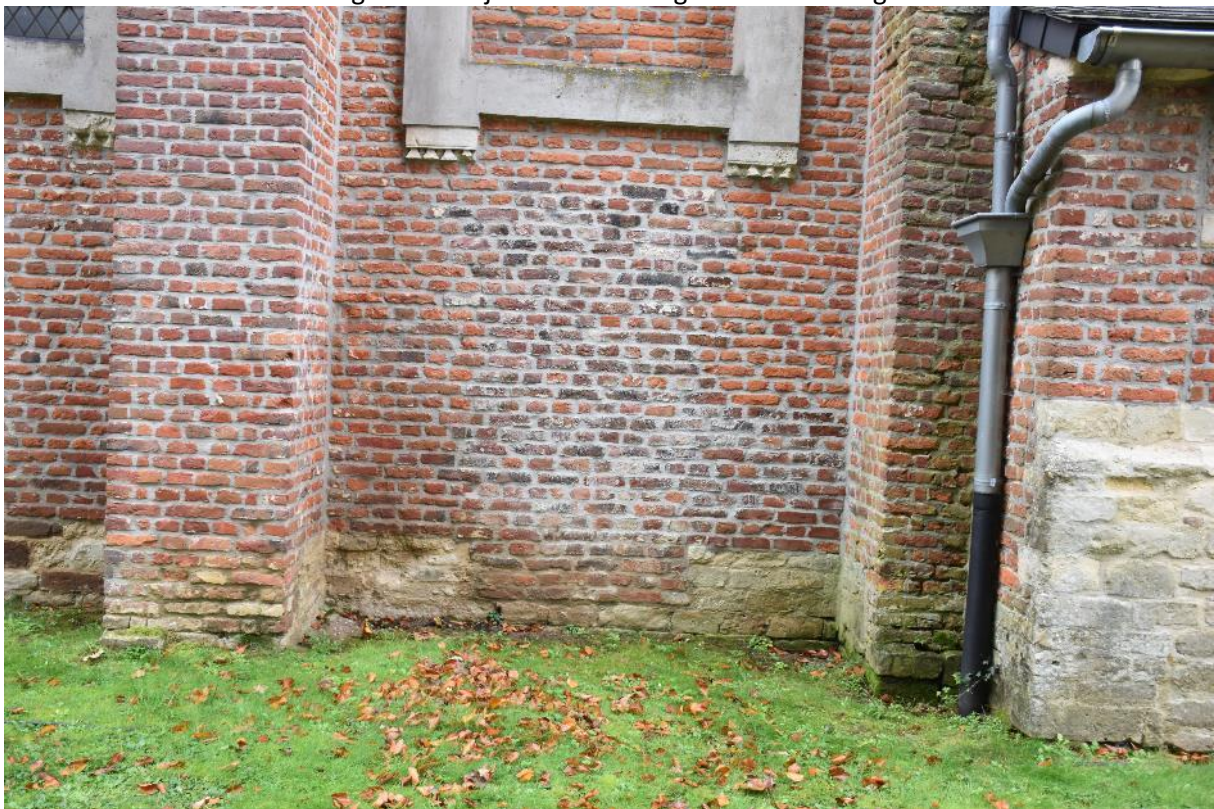

Fig. 4.10: Dichtgemaakte deuropening in de meest oostelijke travee aan de zuidzijde van het schip

Fig. 4.11: Grafiek gemerkte blokken .

Fig. 4.12: Sint-Martinuskerk, Wilsele: plint noordzijde koor met van boven naar onder rijen met de merken V, III-, V, IIII, III-, V en helemaal onderaan een bepleisterde laag stenen.

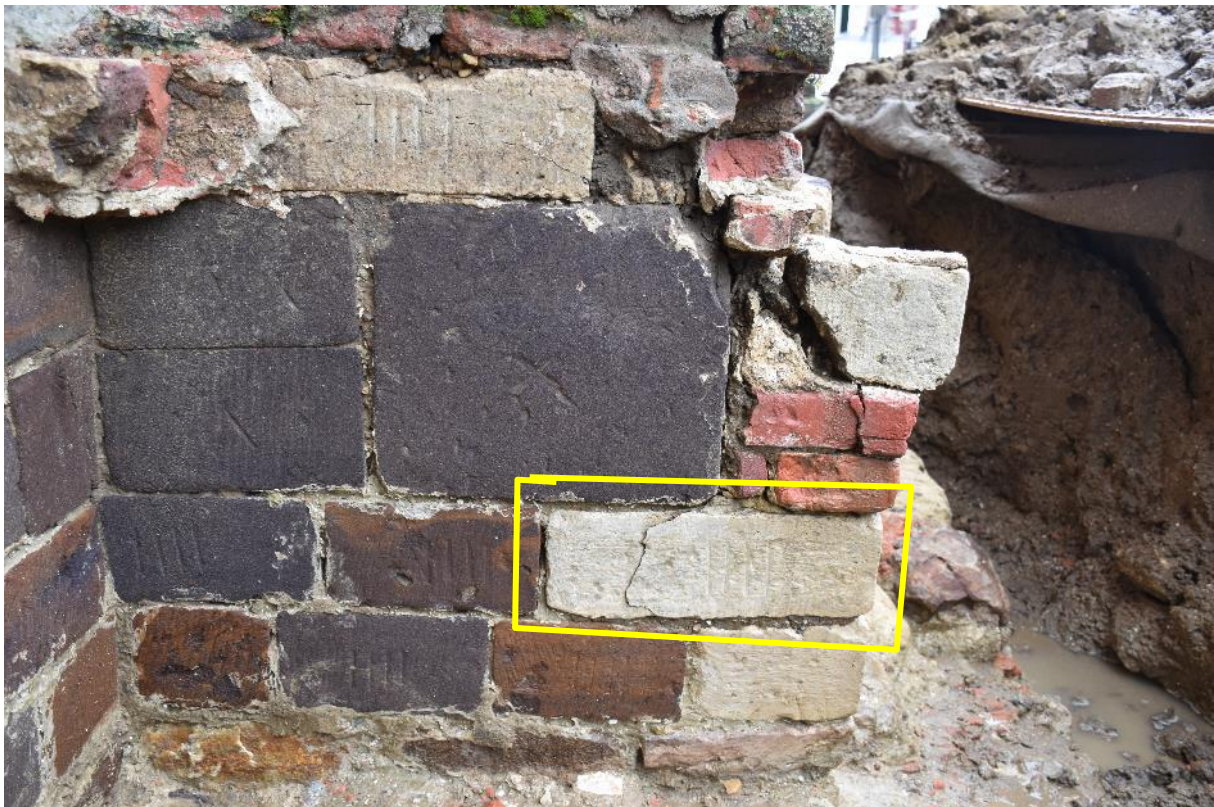

Fig. 4.13: Steen van voor de periode 1400-1420 met merkteken IIII.

Fig. 4.14: Herkapte steen zonder zichtbaar merkteken aan de noordzijde

Fig. 4.15: Noordgevel: kleinere blokken in een rij met merk VIII.

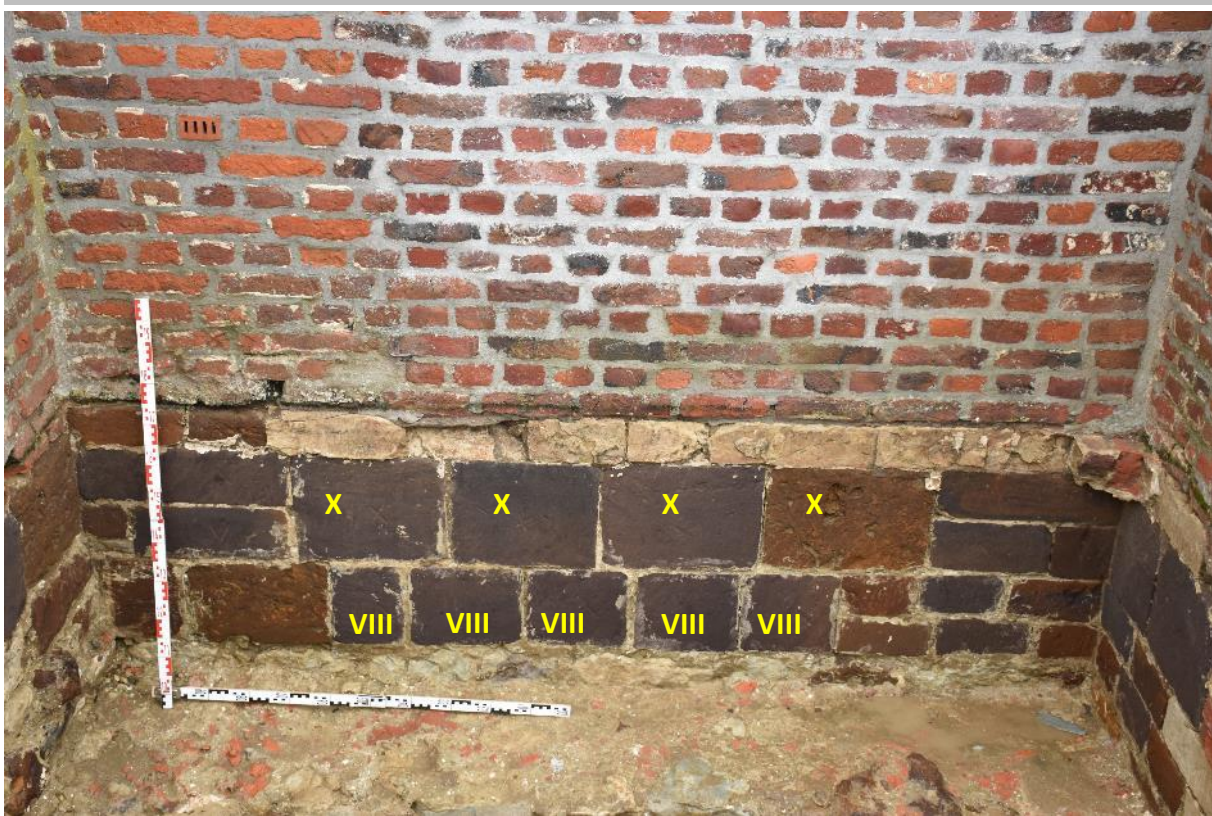

Fig. 4.16: Noordgevel: kleinere blokken in rij met merk X en VIII.

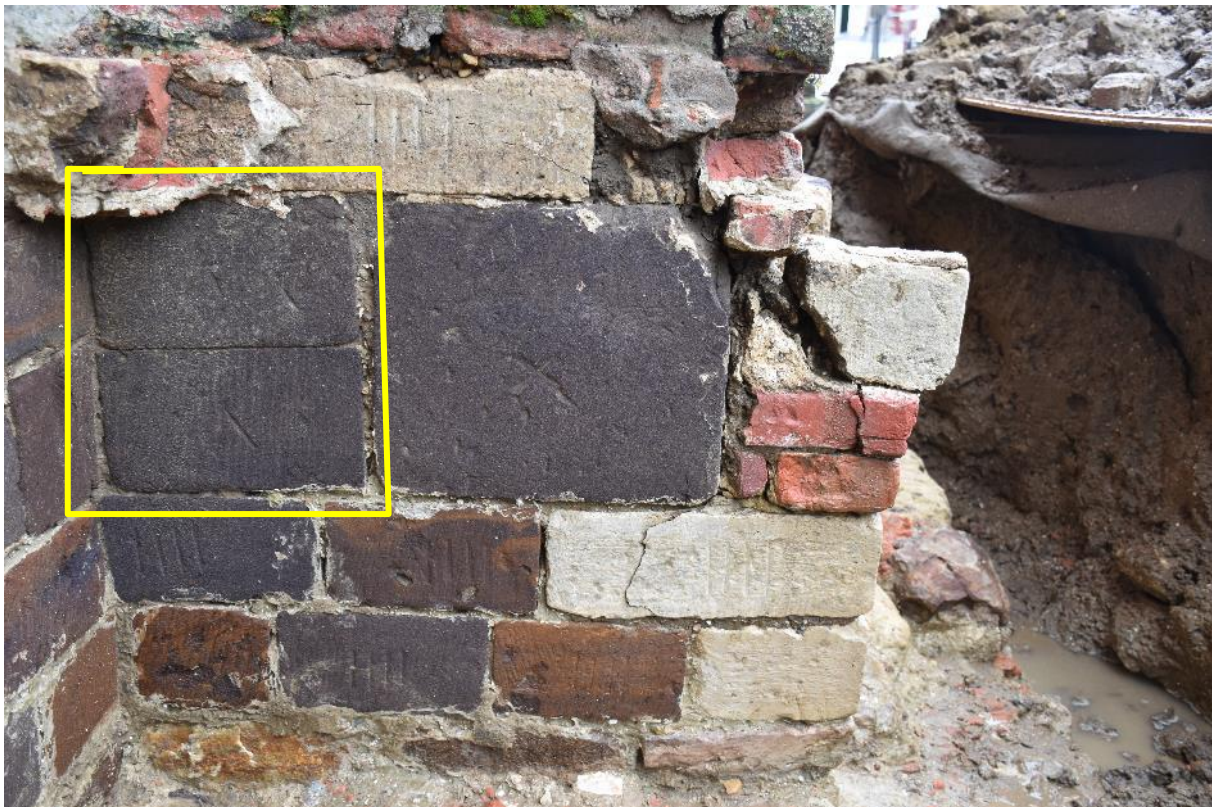

Fig. 4.17: Noordgevel: kleinere blokken V naast groter blok X.

Fig. 4.18: Stratigrafisch oudere muur S5 onder de noordzijde van het koor.

4.3 Binnen de kerk

In de kerk zelf werd de fundering (S6) van de voormalige westgevel van de kerk deels opgegraven. Verder werden geen archeologisch relevante sporen of structuren aangesneden. In de verdiepte putten en sleufjes werden geen oudere vloerniveaus aangetroffen. In de profielen was enkel een vrij homogene laag donkergele zandleem zichtbaar (fig. 4.19)

De fundering (S6) van de voormalige westgevel werd net onder de huidige vloeropbouw aangetroffen in de twee putten in het westen van het schip (fig. 4.20 tem 4.22). In beide putten werd een fundering met een zeer licht NW-ZO-oriëntatie aangesneden met in elke put een bewaarde steunbeer. Er werd verdiept tot op de vereiste diepte van ca. 1 m onder maaiveld. De onderzijde van de fundering was hiermee niet bereikt. In de zuidwestelijke put is de aanzet van het opgaand muurwerk bewaard met een bewerkte natuurstenen blok (Gobertange) (geel op fig. 4.21 en 4.22). Op de blok, met een lengte van 40,5, een hoogte van 11,5 en een minimale breedte van 14 cm is het laaghoogtemerk IIII aangebracht. De blok is aangebracht boven een egalistielaag van leisteen.

De fundering zelf is opgebouwd uit baksteenbrokken in een harde, grijze kalkzandmortel. Dit kon worden vastgesteld bij de archeologische begeleiding van het verwijderen van deze massieven (fig. 4.23).

De opbouw van de westgevel is dus identiek aan deze van de aangetroffen funderingen en plinten in de noord- en zuidgevel van het oudere kerkschip.

Nog aan de westzijde werd in de sleuf loodrecht op de ruimte ten zuiden van de toren de bakstenen oostelijke fundering van deze ruimte aangetroffen (S7). De toegang van het schip tot deze ruimte was recent dichtgemetseld met snelbouwblokken.

In het smalle sleufje op de overgang tussen schip en koor en in het koor zelf werden nog enkele funderingen zeer fragmentarisch aangesneden. Het betreft een bakstenen fundering (S8), wellicht van het opgaand muurwerk van het koor en/of van de koortrede enerzijds en twee smalle bakstenen funderingen (S9 en S10), allicht de fundering van de koortrede (S9) op die plaats en eventueel van een grafkelder (S10) anderzijds. Met een projectie van de opgravingsplan op de resultaten van het geofysisch onderzoek valt fundering S9 samen met een lineair patroon in het koor dat als 'modern' bestempeld wordt door de uitvoerders ervan (fig. 3.1 en 5.2).

In de put in het koor zelf tenslotte werden evenmin relevante resten aangetroffen. Wel werd een tussenvlakje aangelegd en schoongemaakt omdat er enkele mortelresten werden aangesneden (fig. 4.24). Het bleken echter enkele losse concentraties mortel te zijn en geen vloerniveau, zoals aanvankelijk gedacht werd.

Nog in het koor werd in de noordelijke muur van het koor een dichtgemaakte nis opgemerkt (fig. 4.3).

Fig. 4.19: Profiel in de put in het koor.

Fig. 4.20: Fundering van de voormalige westgevel in de westelijke putten in het schip.

Fig. 4.21: Voormalige westgevel in de zuidwestelijke put in het schip: detail.

Fig. 4.22: Aanzet opgaand muurwerk van voormalige westgevel in de zuidwestelijke put in het schip: detail.

Fig. 4.23: Opbouw fundering S6.

Fig. 4.24: Tussenvlak met mortellaag in de put in het koor.

5 Synthese

Naar aanleiding van de restauratie en de plaatsing van een nieuw verwarmingssysteem in de als monument beschermde Heilige Kruiskerk legde Onroerend Erfgoed voorafgaand aan de werken een archeologische opgraving op (2017/180). In functie van een nieuw verwarmingssysteem werden binnenin de kerk drie ca. 1 m diepe putten van 1 m x 1,8 m gegraven voor de warmtestations, namelijk twee in de laatste westtravee in het schip en één in het koor. Deze putten werden onderling verbonden via ca. 50 cm diepe sleuven met een breedte van ca. 70 cm in het schip en 30 cm in het koor en in de westtravee van het schip. In functie van een nieuw drainagesysteem werd aan de buitenzijde rondom de kerk eveneens een sleufje gegraven om de fundering van de kerk bloot te leggen.

Het veldwerk werd door Studiebureau Archeologie bvba tussen 24/10/2017 en 15/06/2018 gefaseerd uitgevoerd als onderaannemer van Monument Vandekerckhove. Voorafgaand aan de werken in de kerk werd tevens een geofysisch onderzoek uitgevoerd door Target archaeological geophysics.

Ondanks de beperktheid van de archeologische ingreep werden toch enkele interessante vaststellingen gedaan.

Met de aangetroffen bouwnaden in de fundering en het opgaand muurwerk werd vastgesteld dat de bouwfaserings van de kerk zoals voorgesteld in de literatuur klopt. Het koor lijkt inderdaad het oudste deel van de kerk te zijn, waar dan in een latere fase de 4 eerste traveeën van het schip werden tegenaan gebouwd, dat vervolgens nog verlengd werd met een extra travee en een toren met twee zijruimtes. Volgens de literatuur dateert het koor uit 1687, de eerste 4 traveeën van het schip situeren zich in de periode 1715-1726 en de verlenging naar het westen in 1852-1854.

De voormalige westgevel (S6) van het verlengde schip werd in de twee putten aan de westzijde binnen in de kerk nog aangetroffen.

De archeologisch aangetroffen westgevel valt goed samen met de weergave ervan op de Atlas der Buurtwegen (1841), die theoretisch inderdaad de situatie van het oudere en kleinere schip visualiseert (fig. 5.1).

Ook met het geofysisch onderzoek werden in het noordwesten van het schip wellicht NW-ZO georiënteerde muurrestanten gedetecteerd. Een projectie van de locatie van de archeologisch aangetroffen westgevel (S6) stemt eveneens vrij goed overeen met de weergave van de gedetecteerde signalen van het geofysisch onderzoek in deze zone (A en B in zone 1 op fig. 5.2).

Ook het gegeven uit de literatuur dat de meest oostelijke travee van de sacristie een latere toevoeging zou zijn, kon worden gestaafd aan de hand van een bouwnaad.

Tussen het koor zelf en de koorafsluiting werd aan de noordzijde een mogelijke bouwnaad opgemerkt. Hypothetisch wijst dit op een verbouwing van de koorafsluiting. Vreemd is ook dat de toestand van de oostzijde van de huidige kerk niet volledig overeenstemt met de weergave ervan op de 19de-eeuwse kaarten, vooral dan de Atlas der Buurtwegen die verder wel vrij correct blijkt te zijn. Hypothetisch liep het koor verder door naar het oosten toe zoals op de Atlas der Buurtwegen weergegeven is en is dit naderhand met een recentere afsluiting verkleind.

Er moet anderzijds echter wel opgemerkt worden dat de vermoede bouwnaad vaag is en dat een mogelijke verbouwing aan het koor allicht wel historisch zou gedocumenteerd zijn.

Ten noorden van het koor werden in het uitgegraven sleufje rondom de kerk nog resten van oudere funderingen aangetroffen. Het betreft een ca. 80 cm brede fundering (S5) met een lichte NW-ZO-oriëntatie die deels onder de noordelijke fundering van het koor (S3) zat. Ten noordoosten van en onder de eerste noordoostelijke steunbeer van het schip bevindt zich een mogelijk gelijkaardige, maar zeer fragmentair aangesneden fundering (S4).

Ook in het noordoosten van het koor en in de aanpalende zone op het kerkhof werden mogelijk enkele muren gedetecteerd met het grondradaronderzoek (respectievelijk F in zone 2 en G en I in zone 3 op fig. 5.2). Respons F ligt in het verlengde van de archeologisch aangetroffen fundering S5.

Nog volgens de projectie op Buurtwegen is zichtbaar dat de noordelijke zijbeuk verder naar het oosten doorloopt dan in werkelijkheid het geval is. De fragmentair aangesneden fundering S4 loopt in het verlengde van de noordelijke zijbeuk, maar kan op basis van de stratigrafie moeilijk geïnterpreteerd worden als zijnde een onderdeel van deze langere vorm van de noordelijke zijbeuk zoals afgebeeld op de kaart van 1841.

Mogelijk behoren deze verschillende archeologisch vastgestelde en geofysisch gedetecteerde structuren tot eenzelfde ouder gebouw, maar op basis van de geringe vaststellingen en zonder verder archeologisch onderzoek (opgraving) kan hierover geen sluitend antwoord verstrekt worden.

De plinten van de eerste 4 traveeën van het schip bestaan uit natuurstenen blokken van diverse afmetingen in ijzerzandsteen (Brusseliaan en Diestiaan) en witte zanderige kalksteen (Gobertange).

Op verschillende blokken zijn numerieke merken zichtbaar. Volgens Doperé zijn dit laaghoogtemerken³⁰. Laaghoogtemerken werden op stenen aangebracht om te vermijden dat stenen met een verschillende hoogte in eenzelfde laag van het metselwerk zouden worden gebruikt³¹. Op elke steen van eenzelfde laag vindt men dan in theorie ook steeds hetzelfde teken terug.

Om deze inschatting verder te onderzoeken en mogelijk te staven werden de noord- en zuidplint van het oudere kerkschip getekend en werden de gemerkte stenen olopend genummerd en exact opgemeten. Deze oplijsting van natuurstenen blokken werd geplot op een grafiek met op de X-as de lengte in cm en op de Y-as de hoogte in cm. Uit deze grafiek blijkt dat er een duidelijke overeenkomst is tussen de aangebrachte merktekens op de blokken en de respectievelijke hoogtes ervan.

Wanneer men de gemeten hoogte van de blokken in centimeter deelt door de numerieke waarde van de respectievelijke merktekens, bekomt men consequente waardes die schommelen tussen ca. 2.7 tot 2.8 cm. Deze maatvoering is allicht terug te voeren tot de oude numerieke waarde van een duim, die weliswaar licht verschilde van locatie tot locatie. Een duim uit 's-Hertogenbosch (Noord-Brabant) bedroeg 2.87 cm³².

Toch wijzen de vastgestelde anomalieën in de rijen onderling zeker op hergebruik. Op verschillende plaatsen werd inventief omgegaan met de invulling van de rijen en werden blokken van andere formaten gestapeld of gedraaid om de vereiste hoogte van een bepaalde laag te bereiken.

Ook volgens Doperé betreft het hergebruikte stenen en geen stenen die specifiek voor hun huidige locatie gekapt werden³³.

Een plausibele verklaring zou zijn dat men bij de sloop van een allicht naburig gebouw de stenen gerecupereerd heeft en in hopen van eenzelfde grootte gesorteerd heeft. Vermoedelijk werden hierbij dan ook nieuwe merken aangebracht op de blokken.

Mogelijk zijn de stenen afkomstig van het gesloopte oudere kerkschip, maar dit kan niet echt bewezen worden.

Voor de rest werden in de beperkte opengelegde putten en sleufjes geen archeologisch relevante vaststellingen gedaan. Er werden nergens oudere vloerniveaus aangetroffen. Ook de vondsten bleven zeer beperkt. Er werd een bewerkt raamkozijn aangetroffen als losse vondst op de hoop grond van de uitgegraven sleuf aan de buitenzijde van de kerk. Tevens werd een bewerkte blok natuursteen met

³⁰ Pers. Com Frans Doperé

³¹ Doperé 2001: 230.

³² <http://www.meertens.knaw.nl/mgw/maat/70>

³³ Pers. Com Frans Doperé

Het archeologisch onderzoek in de Heilig Kruiskerk te Korbeek-Lo

merk IIII meegenomen dat de aanzet vormde van het opgaand muurwerk op fundering S6 van de voormalige westmuur.

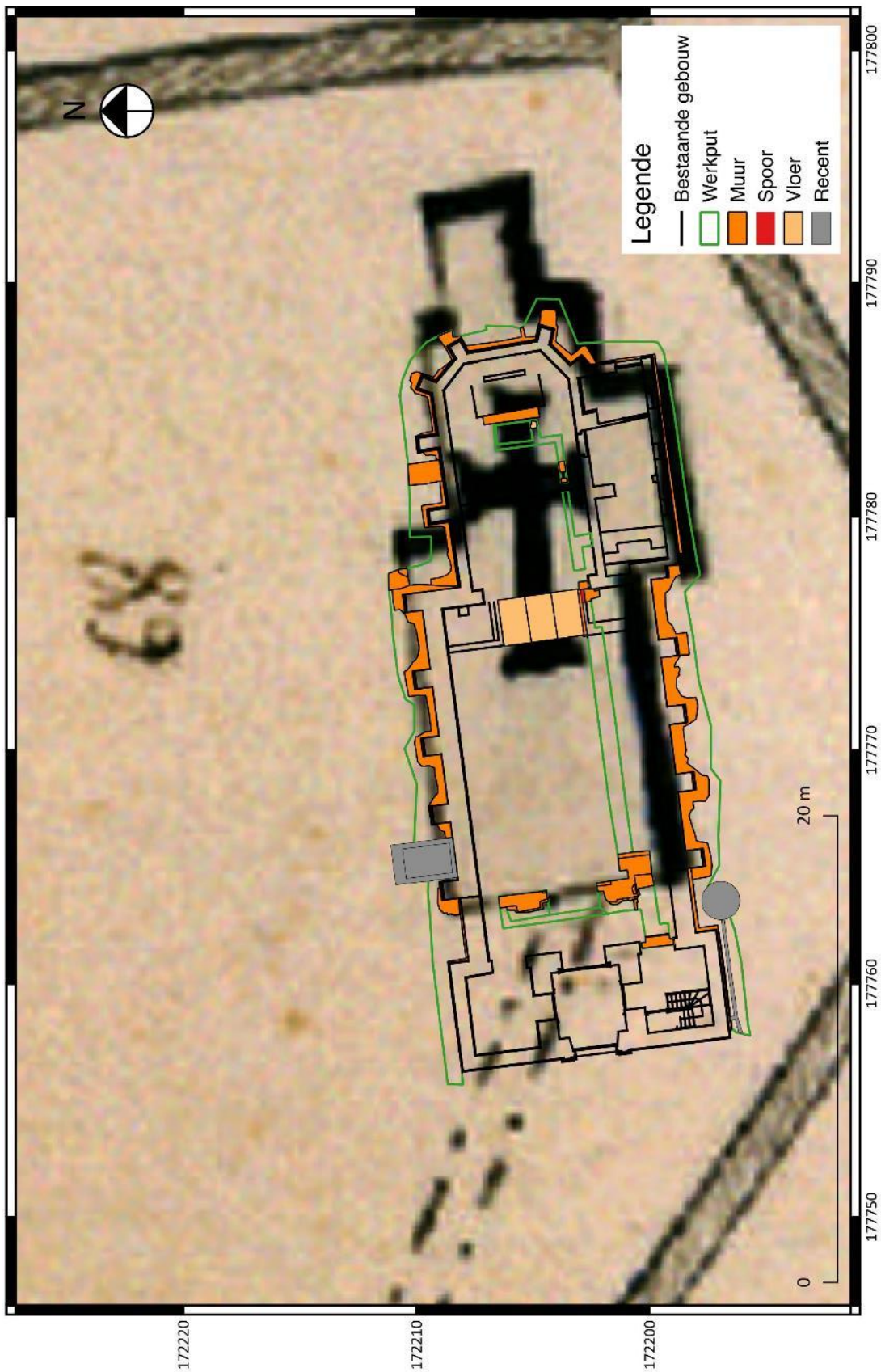

Fig. 5.1: Opgravingsplan geplot op de Atlas der Buurtwegen (1841).

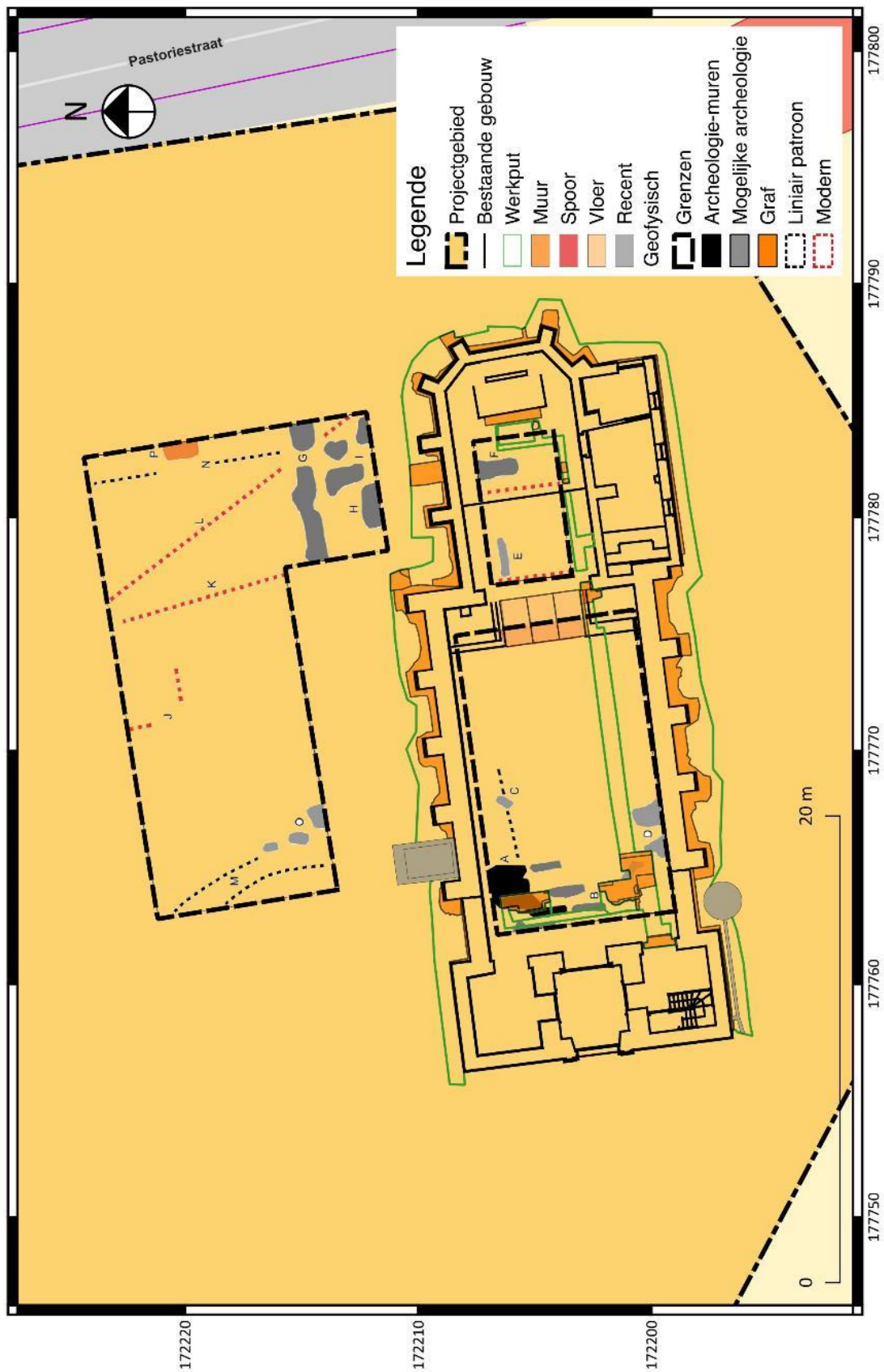

Fig. 5.2: Opgravingsplan geplot op de geïnterpreteerde resultaten van het geofysisch onderzoek.

Bibliografie

Literatuur

BEYEN & TWEEPENNINCKX 2010 : Restauratienota. Restauratie van de Heilige Kruiskerk van Korbeek-Lo.

DE CLERCQ, L. 2006-2007. *Materiaal technisch onderzoek. H. Kruiskerk te Korbeek-Lo*. Studiebureau L. De Clercq.

DOPERÉ, F. 1994. "De Heilige Kruiskerk te Korbeek-Lo." In *Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en Omgeving*, XXXIV, 1-117.

DOPERÉ, F. 2001: Onderzoek naar de geschiedenis van de technieken in de kunstgeschiedenis, in: *Oost-Vlaamse zanten*, LXXVI, 2001-3, 228-240

DOPERÉ, F. 2018: *Dater les édifices du moyen âge par la pierre taillée*, Brussel.

HASLINGHUIS E.J. & JANSE H. 2005: *Bouwtermen. Verklarend woordenboek van de Westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden.

JORIS, G. en J. KENNIS. 1998: "Parochie Heilig-Kruis, Korbeek-Lo." In *Honderdvijfentwintig jaar Dekenat Bierbeek. Twaalf parochies in de kijker*: 86-89. Ed. R. Nackaerts. Dekenale Raad Bierbeek, Bierbeek.

PERSOONS E. et al 2000: *Het kaartboek van de Abdij Van Park 1665. Cartografische bronnen voor de geschiedenis van het Vlaamse landschap III*, Algemeen rijksarchief, Brussel.

Target archaeological geophysics 2018: *Rapport van geofysisch onderzoek Parochiekerk Heilig Kruis Korbeek-Lo. Project TAG1800BE20*

Websites :

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/41565>

<https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/20011>

<https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/20010>

<https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/165624>

<https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/2525>

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/496>

www.agiv.be

www.cartesius.be